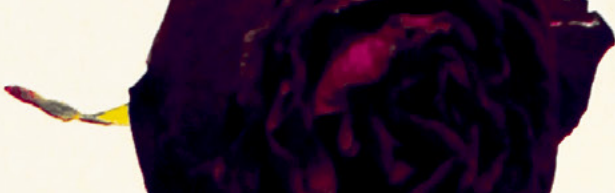

röda rummet.

Uppror och fall

Venezuela > Arbetarkamp > Europeisk socialdemokrati > Politik underifrån > Ungern 56

Uppror och fall #171

Kära läsare

> Venezuela befinner sig i dagsläget i en allvarlig ekonomisk och politisk kris. Hugo Chávez projekt om en "Socialism för det 21:a århundradet" har otvivelaktigt hamnat i en djup återvändsgränd. Knappast förvånande är nu många borgerliga kommentatorer snabba med att peka ut de socialistiska intentionerna som den avgörande orsaken bakom den kritiska situationen. Men vad är det egentligen som gått snett i Venezuela? Och vilka basala svagheter har Chávez projekt varit behäftat med? I artikeln **Venezuela: delbokslut över ett bakslag** summerar Rolf Bergkvist upp situationen i landet.

> Om några veckor stundar presidentval i USA. Som vanligt dominerar kampanjen av två kandidater som båda ytterst representerar olika delar av den härskande amerikanska borgarklassen. I primärvalen utmanades dock denna tingens ordning av Bernie Sanders som med ett, efter amerikanska förhållande, vänsterbetonat program drog till sig över elva miljoner väljare. Hur är egentligen läget för den amerikanska arbetarklassen? **Kim Moody**, fackföreningsaktivist och författare till flera böcker om amerikansk arbetsmarknad, tecknar i en intervju bilden av så väl aktuella svårigheter som möjligheter.

> Sedan finanskrisen 2008 har de socialdemokratiska partierna i Europa i genomsnitt förlorat en fjärdedel av sina väljare, en sällan skådad tillbakagång. Men vad är det för faktorer som ligger bakom detta ras? I artikeln **En europeisk socialdemokrati i kris** analyserar Kjell Östberg en rörelse – med alltmer förborgerligade partier – som bara är en skugga av sitt forna jag.

>3
*Venezuela: delbokslut
över ett bakslag*

>7
*Arbetarkampens
nya landskap*

>10
*En europeisk
socialdemokrati i kris*

>15
*Politik underifrån
– de kollektiva
konfrontationernas historia*

>18
*Ungern 1956 – 60 år sedan
det antistalinistiska upproret*

Undantaget är dock brittiska Labour som under Jeremy Corbys ledning har partiet stått för en remarkabel vänstergir och attraherar hundratusentals nya medlemmar. Östberg ställer frågan om det är första steget för en allmän radikalisering av den europeiska socialdemokratin?

> I boken **Politik underifrån – kollektiva konfrontationer under Sveriges 1900-tal** lyfts utomparlamentariska aktioner fram i förgrunden. Allt från massmobiliseringarna i kampen för allmän rösträtt under det förra seklets två första decennier över 1970-talets våg av vilda strejker till 1980-talets husockupationer flimrar förbi över sidorna i ett försök till alternativ historieskrivning. Anders Fraurud har läst boken.

60 år efter Ungernupproret 1956, som var den första omfattande antistalinistiska revolten i Östeuropa ger Bokförläggarna Röda rummet ut en nyutgåva av **Sture Källbergs** reportagebok **Uppror – Budapest 1956**. Författaren, som befann sig i Budapest som representant för det svenska kommunistpartiets ungdomsförbund, drogs med i de dramatiska händelserna. Vi publicerar ett utdrag ur boken, som skildrar när Källberg besöker de revolutionära studenternas högkvarter.

Välkommen!

Red.

röda rummet.

Röda Rummet är Socialistiska Partiets kvartalstidskrift (tidskriften hette 1969–1996 *fjärde internationalen*).

Utkommer med fyra nummer per år. Nummer 61 sedan starten 1997 (nummer 171 sedan 1969).

För innehållet i artiklarna ansvarar respektive författare.

Redaktionen: Peter Jervelycke Belfrage, Daniel Brandell, Malte Dahlberg, Martin Fahlgren, Johannes Jensen, Anders Karlsson, Johanna Lagerberg, och Ingemar Sandström.

Ansvarig utgivare: Anders Karlsson

Grafisk form: Ulf Östman

Omslagsbild: Ulf Östman

Post till redaktionen: Box 7043, 402 31 Göteborg

E-post: rodarummet@hotmail.com

Prenumeration: 80 kronor för fyra nummer

Plusgiro: röda rummet 13 04 07–0

Hemsida: www.rodarummet.org

Tryck: V-Tab, 2016

Gjord på Tidskriftsverkstaden, Göteborg.
(www.tidskriftsverkstaden.se)

ISSN: 1403–3844

Venezuela: delbokslut över ett bakslag

Ända sedan 2003 har **Rolf Bergkvist** i en rad artiklar för Röda rummets räkning följt den rådande utvecklingen i Venezuela, en process som **Hugo Chávez** gav epitetet "socialism för det 21:a århundradet". Efter Chávez död har emellertid landets väg mot socialismen hamnat i en djup återvändsgränd, och då inte minst på grund av det häftigt fallande oljepriset. Följande artikel bör därför ses som ett delbokslut över en – vad det idag verkar – avbruten revolution.

Under ett helt decennium kom utvecklingen i Latinamerika att framstå som ett positivt, praktiskt exempel på att en annan politik faktiskt är fullt möjlig. Det var där – i brasilianska Porto Alegre – de alternativa världsförummen började att hållas. I samma stad lanserades även ett lokal form av "deltagande demokrati". Och i mitten av årtiondet avvisades det frihandelsavtal för hela den amerikanska kontinenten som USAs storbolag försökte tvinga fram. Nya regionala initiativ utanför USA-imperialismens kontroll lanserades, som ALBA, Telesur och Bancosur. Under det senaste året har dock det politiska läget i regionen på många sätt förändrats:

- Den 22 november 2015 vann företagaren och högermannen Mauricio Macri presidentvalet i Argentina med tre procentenheters marginal.

ARTIKELFÖRFATTARE

Rolf Bergkvist

är latinamerikakännare, medlem av Socialistiska Partiet och mångårig medarbetare i Röda rummet.

- Bara några veckor senare, den 6 december, vann den borgerliga högeralliansen Mesa de la Unidad Democrática, MUD, parlamentsvalet i Venezuela med totalt 56 procent mot det regerande Partido Socialista Unido de Venezuela, PSUV, som fick 41 procent.

- Vid folkomröstningen 21 februari i år förlorade den bolivianske presidenten, Evo Morales, möjligheten att ställa upp i presidentvalet 2019 (det skulle ha blivit tredje gången).

- I Brasilien blev den folkvalda presidenten Dilma Rousseff nu i slutet av augusti avsatt genom en parlamentarisk statskupp.

I de svenska borgerliga massmedierna framhålls speciellt den djupa ekonomiska och sociala krisen i Venezuela som ett exempel på socialismens misslyckande. "Se hur det har gått i Venezuela, se vilket elände en socialistisk politik leder till!", är budskapet som trummas ut. "Det är socialismen som försatt Venezuela i katastrofläge", skriver exempelvis den nyliberale högerpropagandisten Johan Norborg i tidningen Metro. Han, liksom övriga skribenter, väljer dock att förbise att kapitalismen i högsta grad varit – och är – det reellt existerande samhällssystemet i Venezuela liksom i resten av Latinamerika; att den utbredda kor-

ruptionen knappast är något nytt eller för den delen den höga kriminaliteten. Men att anhängarna av den existerande kapitalistiska samhällsordningen propagerar mot samhällsförändringar gör det inte mindre viktigt för oss som är socialister att kritiskt försöka lära av den process som pågått de senaste 17 åren i Venezuela; att med öppna ögon göra ett politiskt delbokslut

Upproret 1989

För att förstå utvecklingen i Venezuela kan det vara lämpligt att sätta in den process som pågått i sitt historiska sammanhang. Låt oss för att få ett perspektiv på den nuvarande krisen gå 35 år bakåt i tiden. 1982 föll oljepriset dramatiskt på världsmarknaden. Det sammanföll med den skuldskris 1982-83 som drabbade hela Latinamerika. Plötsligt befann sig Venezuela, som tidigare betraktats som ett av de mindre fattiga länderna i regionen, i en djup ekonomisk kris, som den politiska eliten försökte lösa med hjälp av lån och medföljande åtstramningsprogram från Internationella valutafonden, IMF.

För Latinamerika brukar 1980-talet beskrivas som ett förlorat årtionde. IMF:s omstruktureringsprogram gav i land efter land upphov till sociala katastrofer. De fattigaste 40 procen-

tens andel av de totala inkomsterna minskade från 19 procent 1981 till lite mindre än 15 procent 1997. Den rikaste tiondelen ökade samtidigt sin andel från 22 procent till 33 procent. I Latinamerika som helhet ökade antalet fattiga med 83 miljoner människor. I Venezuela föll landets totala produktion av varor och tjänster med 40 procent.

Den ekonomiska krisen och den sociala katastrofen ledde i Venezuela till det första breda, folkliga upproret mot den nyliberala politik som fördes. Den 27 februari 1989 stormade hundratusentals människor från de fattiga bostadsområdena in mot huvudstaden Caracas centrum för att stoppa det åtstramningsprogram som den socialdemokratiska presidenten Carlos Andrés Pérez lagt fram. Paketet hade medfört att priserna på basvarorna samma dag hade fördubblats. Med närmare en miljon människor som aktiva deltagare – i ett land med totalt 25 miljoner invånare – var upproret det största sedan störtandet av militärdiktatorn Marcos Pérez Jiménez 1958. Upproret gick till historien som *El Caracazo*. Regeringen beordrade ut militären, som dödade 3000 människor, för att krossa protesterna.

”

Under det världssociala forumet i Porto Alegre 2005 deklarerade han att den "Bolivarianska revolutionen" nu övergått i en socialistisk revolution. Men inte en "socialism" av Sovjetunionens eller östeuropeisk typ utan en ny sorts socialism, det "21 århundradets socialism", med latinamerikanska kännetecken och anpassad till nya sociala krafter.

FOTO: VENEZUELANALYSIS.COM

Upproret ledde inte till att de vänsterorganisationer som då fanns växte i styrka, även i Venezuela förde kollapsen för de byråkratiska diktaturerna i Östeuropa med sig att vänstern fragmentiserades och demoraliserades. Istället för en organiserad massrörelse (som i Bolivia eller Brasilien eller, tio år tidigare, i El Salvador) blev det en officer inom en liten krets radikala militärer som kom att inta huvudrollen i motståndet. Hugo Chávez ledde 1992 en mindre militär enhet i ett kuppförslag, som avsåg att störta den sittande presidenten och försvara de fattigaste i samhället. Kuppen misslyckades, Chávez hamnade i fängelse, frigavs två år senare och kunde ställa upp i presidentvalet 1998, som han vann med 56,2 procent av rösterna Hans valkampanj var vid den här tidpunkten inte särskilt radikal. Viktigaste vallöftet var en revision av landets grundlag för att inkludera alla samhällets medborgare – inte bara de rika. Men socialism? Nja, knappast aktuellt, enligt dåtidens Chávez.

Chávez vid makten

De första åren som president kan inte heller beskrivas som speciellt samhällsomstörtande. Det som kom att förändrade Chávez politik var ett nytt kuppförslag, den här gången från högern. I april 2002 togs Chávez tillfångna av en grupp militärer understödda av arbetsgivarföreningen, de privata TV- och radiostationerna, tidningarna och – agerande i bakgrunden – USA. Anledningen till kuppförslaget var att Chávez förberedde reformer, som skulle göra det möjligt att använda större delar av det statliga oljebolaget PDVSA:s intäkter till sociala program för att höja de fattigas levnadsstan-

dard. Chávez räddades till fortsatt fysiskt och politiskt liv av ett massivt ingripande från tiotusentals människor, som strömmade ned från barrios, kåkstäderna på Caracas sluttningar, och med sina kollektiva protester återinsatte honom som president. Det tog bara 48 timmar av folkliga protester innan segern var vunnit.

Det var denna folkliga styrkeuppvisning som radikaliserade den "Bolivarianska revolutionen", för att använda den beteckning Chávez myntade för sitt samhällsprojekt.. Kuppförslaget klargjorde att ett projekt för att göra Venezuela till ett mer rättvist samhälle måste baseras på folklig mobilisering. Detta blev ännu mer tydligt då chefer och skikt av tjänstemän, som i kraft av sin privilegierade ställning var lojala mot bolagets gamla ordning, inom PDVSA i december 2002 försökte stoppa all oljeproduktion under två månaders tid, genom att gå i "strejk" med kravet att Chávez måste avgå. Chávez-lojala arbetare tog då över de strejkandes uppgifter och såg till att produktionen fortsatte.

När de båda utomparlamentariska försöken att först med våld och sedan med ekonomiskt sabotage avsätta Chávez hade misslyckats valde oppositionen att övergå till en mer "parlamentarisk" metod. I den nya konstitution som Chávez utformat och fått stöd för i en folkomröstning ingår att även presidenten kan avsättas efter halva sin mandatperiod, för att göra det måste fler än de som valde hen genom en folkomröstning återkalla mandatet. Den borgerliga oppositionen var mot denna demokratiska förändring av grundlagen, men valde ändå hösten 2004 att utnyttja den för sina egna syften. En folkomröstning hölls, som

Chávez vann stort med över 58 procent av rösterna.

Under de följande åren kom Hugo Chávez att få ett viktigt inflytande inte bara i sitt hemland utan på hela den latinamerikanska kontinenten. Under det världssociala forumet i Porto Alegre 2005 deklarerade han att den "Bolivarianska revolutionen" nu övergått i en socialistisk revolution. Men inte en "socialism" av Sovjetunionens eller östeuropeisk typ utan en ny sorts socialism, det "21 århundradets socialism", med latinamerikanska kännetecken och anpassad till nya sociala krafter.

På det ekonomiska planet förespråkade Chávez en blandekonomi. De delar av oljeindustrin, som privatiserats under den nyliberala eran på 1990-talet återfördes i statlig ägo (som den varit från 1970-talet). Ett mindre antal banker, som befann sig på ekonomiskt obestånd, togs också över liksom några större företag inom den tunga industrin. Men för övrigt lämnades det mesta av produktion, distribution, finansväsende och massmedia kvar i privat ägo. Chávez modell förutsatte att de privata företagsägarna skulle acceptera denna blandade ekonomi och lydigt investera i fortsatt inhemsk produktion. En dubbel växelkurs infördes för att stimulera företag, som importerade till produktion och försäljning av basvaror. Målsättningen var att på sikt bryta det ensidiga beroendet av oljeexporten. Resultatet blev dock det motsatta. Idag svarar oljan för närmare 98 procent av exportintäkterna.

Det nya socialistiska Venezuela skulle, enligt Chávez, bli möjligt genom en gradvis övergång från kapitalismen genom byggandet av en folklig makt

underifrån. Grundidén var att självständig makt baserad på solidaritet, arbetares självstyre och Kooperation bit för bit skulle ta över funktionerna från den kapitalistiska statsapparaten tills denna slutligen blev överflödigt. Och eftersom Chávez satt vid makten skulle den här processen kunna starta omgående. Med sin position som statschef, demokratiskt vald president, kunde han fatta beslut, som gav den fattiga arbetarbefolkningen resurser och möjlighet att få politisk och ekonomisk kontroll över sina lokalsamhällen. Han uppmanade därtill andra latinamerikanska statschefer att göra detsamma.

För första gången efter Berlimumens fall förklarade en vald statschef att det enda alternativet till den nyliberala politiken och USA-imperialismen var socialism. Med det tog den bolivarianska processen en ny radikal riktning. Radikaliseringen bekräftades i presidentvalet 2006, vilket Chávez vann med 63 procent av rösterna. Kommunala råd bildades, en del privata företag förstatligades, ett relativt stort antal nya kooperativ startades, en ny facklig centralorganisation bildades och reformprogrammen inom utbildning, hälso- och sjukvård samt social omsorg nådde sin höjdpunkt.

Råvaruboom

Levnadsstandarden för majoriteten höjdes kraftigt de här åren. Fattigdomen reducerades från 55 procent av befolkningen till 34 procent, 1,5 miljoner vuxna analfabeter fick lära sig läsa och skriva. I los barrios byggdes helt nya vårdcentraler bemannade med kubanska läkare och erbjöd nu vård åt 18 miljoner människor – närmare 70 procent av befolkningen. Nya system för livsmedelsdistribution (statlig affärskedja med subventionerade varor och gratis matutdelning i de fattigaste områdena) utplånade hungern för 13 miljoner människor, Universitetsutbildningen öppnades för ungdomar från arbetarhem. De sociala vinsterna var obestridliga. Kostnaderna täcktes av de kraftigt stigande världsmarknadspriserna på råvaror

Denna råvaruboom, som inleddes 2003, hade sin grund i en kraftigt ökad efterfrågan från länder som Indien och Kina och ledde till nya ekonomiska möjligheter för de latinamerikanska länderna. Världsmarknadspriserna på koppar, järnmalm, soja, köttprodukter och – i Venezuelas fall – olja steg kraftigt. Det som följde var ett gyllene årtionde. Exportintäkterna gjorde det möjligt för den så kallade ”rosa vågens” regeringar – , Inácio Lula da Silvas (och senare Dilma Rousseff) i Brasilien, Evo Morales i Bolivia, Rafael Correas i Ecuador, Tabaré Vázquez och

José ”Pepe” Mujicas i Uruguay, Néstor Kirchners (och därefter Cristina Fernández Kirchner) i Argentina och Chávez (och därefter Nicolás Maduro) i Venezuela – att, i olika omfattning, påbörja sociala reformer som gynnade miljoner fattiga människor utan en direkt konfrontation med kapitalistklassen. Den ekonomiska tillväxten minimerade de sociala spänningarna mellan samhällsklasserna om hur samhällets resurser skulle fördelas.

Boomen för råvarupriserna gav samtidigt de latinamerikanska regeringarna ett större utrymme för självständighet gentemot USA-imperialismen. Men USAs minskade inflytande från mitten av årtiondet kom att ersättas av ett ökat engagemang från Kina. Mellan år 2000 och 2009 ökade Kinas handel gentemot regionen med 1200 procent. Venezuela är ett typexempel på denna utveckling. Innan Hugo Chávez tillträdde presidentposten investerade Kina inte mer än 500 miljoner dollar årligen i landet. 2009 investerade Kina 7,5 miljarder dollar i olika projekt. Venezuela var därmed det land där Kina investerade mest i hela Latinamerika.

De senaste årens ekonomiska nedgång, där Kinas tillväxt är den lägsta på 25 år och där Europa omfattas av en ekonomisk och politisk kris, har minskat efterfrågan på råvaror, vilket framkallat ett kraftigt prisfall. Mot slutet av förra året låg råvarupriserna på sin lägsta nivå på 12 år. Detta har fått de exportberoende latinamerikanska ekonomiernas tillväxt att falla från ett genomsnitt av 4-6 procent under perioden 2003 till 2013 till drygt 1 procent 2014-2015 – gulddecenniet är uppenbart över.

Upproren mot den nyliberala politiken förändrade styrkeförhållandet mellan de sociala klasserna i flera av Sydamerikas länder, men det ledde inte till att deras underordnade ställning i det kapitalistiska handelsutbytet förbättrades. Snarare förstärktes dessa länders roll som leverantörer av råvaror. De kraftigt stigande världsmarknadspriserna på jordbruks- och mineraler/olja bidrog naturligtvis till detta. Med råvaruprisernas fall de senaste åren försämrades snabbt de tidigare marginalerna som gjorde de sociala programmen möjliga.

Lärdomar

Den återvändsgränd det ”21 århundradets socialism” har hamnat i bekräftar på många sätt tidigare erfarenheter i den internationella arbetarrörelsens historia och anknyter till debatter som förts mellan skilda socialistiska strömningar.

En första lärdom är att kapitalismen inte kan reformeras bort. Radikala

reformer som gynnar breda grupper av befolkningen är fullt möjliga inom det kapitalistiska systemet så länge ekonomin växer, men i ett läge av nedgång eller kris kommer en fortsatt omfördelning av resurser att hamna i konflikt med kapitalistklassens materiella behov. Den parlamentariska och utomparlamentariska kamp, som kapitalisterna då inleder för att stoppa eller förminska tidigare reformer, handlar om att försvara det system de själva gynnas av. Vi kan se det här i alla den ”rosa vågens” länder som nämnts tidigare. Men det här gäller naturligtvis inte bara fattiga länder i Latinamerika. Den europeiska socialdemokratins nuvarande kris bottenar i en liknande dynamik. Om reformerna ska kunna fortgå måste kapitalistklassens sociala makt brytas. Och det handlar om att överföra de privatägda bankerna, storföretagen, distributionskedjorna i samhällets ägo; att ta kontrollen över den ekonomiska elitens maktmedel. I Venezuela gjordes aldrig detta.

Som påpekats så har den här debatten om förhållandet mellan sociala reformer och socialistisk revolution förts tidigare i historien. En av de bästa och sakligaste argumentationerna mot den ”gradvisa övergången till socialism” kom redan 1899 då den polska revolutionären och arbetarledaren Rosa Luxemburg bemötte Eduard Bernstein, reformismens propagandist inom den dåvarande socialdemokratin. Trots att mycket av hennes exempel naturligtvis måste uppdateras är hennes grundläggande kritik av reformismen fortfarande fullt giltig och förtjänar att läsas om:

”Den första impulsen till en socialdemokratisk rörelse är ju också, åtminstone hos den stora massan, den kapitalistiska samhällsordningens ”orättvisa” fördelning. Och då socialdemokratin kämpar för hela ekonomins socialisering, eftersträvar den givetvis också en ”rättvis” fördelning av samhällets rikedomar. Men tack vare Marx’ insikt om att en viss fördelningsmetod är den naturlagsenliga följderna av en viss produktionsmetod, inriktar sig socialdemokratin inte på en fördelning inom *ramen* för den kapitalistiska produktionen, utan på ett upphävande av själva varuproduktionen. Socialdemokratin vill kort sagt åstadkomma en *socialistisk fördelning* genom att avskaffa det kapitalistiska produktionsättet, medan Bernstein går till väga på rakt motsatt sätt: han vill bekämpa den *kapitalistiska fördelningen* och hoppas på detta sätt så småningom kunna genomföra ett *socialistiskt produktionsätt*.” (*Sociala reformer eller revolution*, 1899)

”

Alla människor har tyvärr en tendens att så småningom dö. En långsiktig hållbar socialistisk utveckling kan bara bli möjlig genom att arbetare tillsammans, som samhällsklass, i en medveten politisk kamp tar strid för en grundläggande förändring.

En andra lärdom är att socialism aldrig kan bli ett resultat av en karismatisk och klok "ledares" tankar och handlingar. Alla människor har tyvärr en tendens att så småningom dö. En långsiktig hållbar socialistisk utveckling kan bara bli möjlig genom att arbetare tillsammans, som samhällsklass, i en medveten politisk kamp tar strid för en grundläggande förändring. Bara en självständig, demokratisk klassbaserad organisering kan utgöra grunden för detta.

En tredje lärdom är nödvändigheten av demokratisk kontroll på alla nivåer i samhället. Det betyder, bland annat, att alla som väljs också måste kunna avsättas, eller ersättas, av de som valt dem. Hugo Chávez har gett ett positivt exempel på vad detta kan betyda. I den nya grundlag han drev igenom (mot den borgerliga oppositionens vilja) slås det fast att även den folkvalde presidenten kan avsättas mellan de ordinarie valen. Han gav ett praktiskt

exempel 2004 då den borgerliga oppositionen använde sig av denna möjlighet (som de själva varit starka motståndare till) i en folkomröstning. Chávez beredskap att ställa sin plats till förfogande står i skarp kontrast till den nuvarande Maduro ledda regeringens schackrande med den borgerliga oppositionens krav om en ny folkomröstning.

Men det finns samtidigt en negativ erfarenhet, som belyser den demokratiska kontrollens vikt som en central del i en strategi för socialistisk politik. Det parti, PSUV, som Chávez initierade 2007 kan knappast beskrivas som ett bra exempel på demokratisk kontroll. Öppen intern debatt, kritik av ledande funktionärer, gräsrotsaktivisternas faktiska möjligheter att fatta beslut om partiets centrala politik var tyvärr mer undantag än regel. Partiet kom redan från början att styras uppifrån och blev ett drivhus för ett skikt byråkrater inom olika statliga sektorer. Under

åren blev exemplen allt fler på ren korruption från dessa parti- och statsbyråkrater, som med röd T-shirt och högstämnd socialistisk retorik såg till att framför allt berika sig själva – och då Oota i ett direkt samarbete med delar av det privata näringslivet. Under Maduros tid som president verkar det som om det här byråkratiska skiktet ytterligare förstärkt sin position.

För tillfället, "por ahora", för att använda Chávez välkända uttryck efter det misslyckande kuppöversöket 1992, finns det inte mycket som tyder på att den nuvarande ledningen för PSUV kommer att mobilisera den fattiga befolkningen till strid mot byråkratin inom statsapparaten och det egna partiet eller för att ta den reella ekonomiska makten från den imperialiststödda kapitalistklassen. De massdemonstrationer som partiledningen organiserar handlar mest om att försvara regeringen och president Nicolás Maduro mot den borgerliga oppositionens

angrepp. Det är därför möjligt att den nuvarande regeringen tvingas avgå, i linje med de negativa exemplen från Brasilien och Argentina. Det är dock knappast meningsfullt att spekulera i kommande bakslag, nederlag eller, för den delen, segrar. Den omedelbara praktiska uppgiften för socialister som lever i Venezuela är att tillsammans med de miljoner fattiga som drabbas hårdast av den ekonomiska krisen organisera en så bred folklig kamp som möjligt till försvar av de sociala reformerna. Det är bara i den gemensamma försvarskampen det kan bli möjligt att kritiskt diskutera erfarenheterna av den 15-åriga kamp som hittills förts och att vinna radikala aktivister för en mer varaktig socialistisk förändring. För att på så sätt försöka förhindra att den "Bolivarianska revolutionen" blir ännu en av Latinamerikas många avbrutna revolutioner. <<

Moody skriver mot makten

Vi önskar oss ofta kunskap om vad som komma skall men dessvärre är just framtiden något av det svåraste som finns att sja om. I media lyfts ofta aktuella fenomen fram som förebud om stora skiften, vem minns inte "kunskapsamhället" eller det "postindustriella samhället" som skulle göra oss alla till individuella kunskapsentreprenörer som byggde våra digitala varumärken och lämna 1900-talsfenomen som arbetarklass, kollektiv och klasskamp bakom sig?

Ett begrepp som fått gehör även i radikala kretsar är "prekariatet", av författare som Guy Standing utnämnt till en ny samhällsklass, skild från arbetarklassen med osäkra, om ens några, anställningsförhållanden. Och visst har det skett stora förändringar i de industrialiserade länderna när det gäller arbetsvillkor och anställningsformer under de senaste fyrtio åren. Men osäkra förhållanden är inget nytt utan har snarare varit regel i arbetarklassen. Det är istället perioden av stabilitet några decennier efter andra världskriget som utgjorde undantaget, en parentes av relativ trygghet där arbetare kunde räkna med långa anställningar och fungerande sociala skyddsnät. Den byggde på obruten tillväxt och en välfärdsstat som i sig var resultatet av

kompromisser baserade på styrkeförhållanden som den uppåtstigande arbetarrörelsen kämpat sig till under årtiondena innan.

Att världen är stadd i ständig förändring betyder inte att alla nya trender är djuggående skiften som kastar omkull rådande förhållanden, tvärtom handlar det ofta om att gamla strukturer ömsar skinn och lever vidare i nya former. Många yviga framtidsprofetior hänger även samman med en önskan om att sätta in förändringar i en verklighetsbeskrivning som bekräftar förhärskande ideologier och intressen. Särskilt då föreställningen om framtiden som naturfenomen, som något som kommer av sig självt och som vi måste anpassa oss till.

Att då ta del av de beskrivningar och analyser som Kim Moody gör i denna intervju är att skölja ner framtidsanalytikernas fadda luftpastejter med friskt vatten. Ett utmärkt exempel på behovet att göra konkreta och noggranna undersökningar av ekonomi och samhälle för att förstå vad som sker – och kunna utveckla en strategi för att påverka det. För framtiden "kommer" inte av att klockan tickar, den skapas av människor i samspel med varandra och naturen och för oss som vill ha ett ord med i laget när detta sker är det viktigt

att förstå vår samtid, inte minst att kunna skilja på strukturella förändringar och tillfälliga vindkast.

I intervjun visar Moody hur arbetsmarknaden i USA förändrats – och hur den inte har förändrats. Han begraver några av de populära myterna om "den nya ekonomin" och visar att det mer än något skifte i kapitalismen handlar om att maktförhållanden skiftat och arbetarklassen pressats tillbaka. Snarare än att ersätta arbetarklassen har det handlat om hur den företagsstyrda globaliseringen flyttat en del av produktionen till låglöneländer, samtidigt som just-in-time ekonomin återskapat nya möjliga styrkepunkter för den hårt pressade arbetarklassen i USA. En analys och ett förhållningssätt som är raka motsatsen till dem som predikar anpassning till kapitalets diktat.

Så har Kim Moody heller aldrig skrivit för makten utan alltid haft som drivkraft att bidra till arbetarklassens självorganisering, oavsett om det varit som medgrundare av den unika gräsrotsfackliga tidskriften Labor Notes eller, som idag, från en akademisk position.

I Sverige har den permanenta arbetslöshet som råder sedan 90-talskrisen kombinerat med tillväxten av bemanningsföretag och osäkra jobb förändrat mycket av villkoren

på arbetsmarknaden. Och liksom i USA har de flesta fackliga organisationer inte velat eller förmått ta strid mot utvecklingen utan fortsätter anpassningen till den dagordning som dikteras av "konkurrenskraften". Även vi skulle behöva den typ av konkreta och noggranna analyser som Moody gjort av ekonomi och arbetsmarknad. Hur och i vilken grad har förändringar i produktion och transporter omstöpt arbetarklassen? Hur har globaliseringen – exempelvis EU:s utvidgning – påverkat de traditionella arbetsplatserna och vad är i grunden oförändrat? Var växer nya möjliga kollektiv fram och hur ser förutsättningarna ut för att de ska kunna organisera sig? Och så vidare.

Mycket finns säkert redan skrivet men inte sammanställt och analyserat och särskilt inte med Moodys utgångspunkt: hur arbetarklassen ska kunna svara på detta och vrida utvecklingen åt sitt håll? Att bidra med sådana analyser, inte för slutna universitetsseminarier utan riktade till oss som behöver ha kunskaperna i vardagen, borde vara en utmaning för akademiker och andra som har möjlighet att använda sin tid till sådana undersökningar.

Lars Henriksson

Arbetarkampens nya landskap

BILD. Kim Moody.

Vart är den amerikanska ekonomin på väg? Snart kommer varenda fabriksarbetare att köra taxi åt *Uber* och lastbilarna blir självkörande – i alla fall om man ska tro vad ekonomimedia skriver.

I den här intervjun ger fackföreningsaktivisten **Kim Moody**, en av grundarna av tidskriften *Labor Notes* och författare till ett flertal böcker om den amerikanske arbetsmarknaden, en annan bild av utvecklingen.

Chris Brooks: Det skrivs en hel del om den så kallade "gig-ekonomin" där arbetarna passerar genom en rad olika anställningar åt olika app-baserade företag som Uber, TaskRabbit (för hushållstjänster som städ- och flyttjänst) och Mechanical Turk (onlinetjänster som bildkategorisering etc). Är detta verkligen framtidens arbeten?

Kim Moody: En sak man bör lägga märke till är att, förutom några företag som Uber, så är de flesta inte arbetsgivare. De är digitala plattformar där man kan hitta jobb.

Det är inte apparna som bestämmer arbetstider och lön, inte ens vilken teknik som används i arbetet. Det är fortfarande arbetsgivarna som styr och ställer. Om arbetsvillkoren försämras

så beror det inte på att folk nu hittar jobben med digitala metoder istället för via annonser i tidningarna.

Och i diskussionerna om gig-ekonomin så utgår man från att det plötslig är en hel massa människor som har flera jobb. Men i själva verket så har andelen av arbetsstyrkan som har mer än ett jobb inte ändrats mycket de senaste 40 åren. Flertalet av dem är människor som har ett vanligt heltidsarbete och som också har en bisyssla, något som verkligen inte är ett nytt fenomen. Det finns gott om folk med mer än ett jobb, men det har det alltid gjort.

Man pratar också om ökningen av så kallade "egenanställda". Går vi verkligen mot en ekonomi där 40 procent av arbetarna kommer att vara frilansande?

Föreställningen att 40 procent av arbetsstyrkan kommer att bestå av frilansande arbetare är ren science fiction. Det finns två typer av egenanställda. Den största andelen är personer som inte driver egna företag, kontraktsinhyrd personal i större företag under begränsad tid. Deras antal minskar sedan många år tillbaka. Den andra gruppen är småföretagare som driver en liten verksamhet. Deras antal har ökat en del men de utgör fortfarande bara fyra procent av arbetskraften.

Du hävdar att begreppen gig-ekonomi och osäkra anställningar inte fångar den mest bekymmersamma förändringen av arbetsvillkoren; framväxten av en ekonomi baserad på rena skitjobb. Kan du säga något vad förändringen inneburit för de arbetande och varför den skett?

Det första är en intensifiering av arbetet. Arbetet har blivit betydligt hårdare under de senaste 30 åren, och det fortsätter i samma riktning. Det har skett genom mager (lean) produktion som med minskad mängd arbetskraft producerar mer varor eller tjänster och är kopplat till just-in time produktion. Mager produktion tillämpades först i bilindustrin på 1980-talet men finns nu överallt - på sjukhus, i skolor, etc.

En annan aspekt är elektroniska och biometrisk mätningar, övervakning och kontroll som gör det möjligt för arbetsgivare att hitta sätt för att bokstavligen pressa fram mer arbete per minut. En ytterligare aspekt är att tiden till raster och pauser har sjunkit drastiskt sedan 80-talet.

Vare sig du jobbar heltid eller deltid, i en osäker anställning eller inte, så är det sannolikt att du har drabbats av en del av detta.

Så är det de sjunkande inkomsterna. Lönerna har fallit sedan tidigt på 1970-talet. Fler och fler människor

arbetar i själva verket för lägre lön, i reala termer, än vad de gjorde tidigare. Också detta påverkar alla, även om deltidsarbetande och folk med osäkra anställningar tenderar att få förhållandevis ännu mindre betalt än de med heltidsanställning. Och ser man på de förutsägelser som arbetsmarknadsdepartementet gör vad gäller vilken typ av nya jobb som kommer att växa snabbast de närmaste decennierna - det handlar alltså om miljontals jobb - så beräknas 70 procent vara enkla jobb med låga inkomster.

Vi är med andra ord inte alls på väg mot någon tjugig högteknologisk ekonomi, utan mot ett läge med en låg-betald arbetsstyrka som har skitjobb. De bra jobbens tid är förbi.

De app-baserade "just-in-time" jobben har ju blivit väldigt omskrivna i medierna, men man ägnar betydligt mindre uppmärksamhet åt "just-in-time" i produktionen. Kan du säga något om varför dessa stora logistiska knutpunkter har uppstått och vad de kan ha för betydelse för den fackliga organiseringen?

Om globaliseringen ska vara effektiv så räcker det inte med låga löner för man måste transportera produkter från en plats till en annan. Detta fodrade en förändring av det sätt på

INTERVJUPERSON

Kim Moody

är fackföreningsaktivist, författare och en av grundarna av tidskriften och nätverket för facklig aktivism, *Labor Notes*. Han har bland annat skrivit *Workers in a Lean World: Unions in the International Economy* (Verso, 1997) och *U.S. Labor in Trouble and Transition* (Verso, 2007).

”

Anta till exempel att man driver en facklig kampanj på en fabrik i South Carolina och man vill stänga ner produktionen där för att tvinga ledningen att erkänna fackföreningen. Min gissning är att man kan hitta leverantörer, oavsett om de befinner sig i Södern eller Mellanvästern, som – om de är fackligt organiserade eller kan bli det – kan strejka och stänga den fabriken.

vilket produkter förflyttas, det var ”den logistiska revolutionen”. Tiden det tar för en produkt att nå försäljningsstället är en viktig konkurrensfaktor. Precis som produktionen så är transporter organiserade enligt ”just-in-time”. Varorna rör sig snabbare.

Men det är inte lastbilarnas, tågens och flygplanens hastighet som har ändrats, utan sättet man hanterar saker. Varorna ligger inte i lager lång tid. De kommer med tåg och lastas om till lastbilar på några timmar. De här processerna har i själva verket inte tagit fart förrän under 2 000-talet. För att det ska fungera har industrin skapat stora logistikkluster, väldiga ansamlingar av lager där transporter via tåg, lastbilar, flygplan och båt sammanstrålar och kan koordineras på elektronisk. Det hela verkar ju väldigt högteknologiskt men det visar sig att det fortfarande behövs tusentals arbetare för att det ska fungera. I USA finns ett sextiotal sådana transportkluster, men tre stycken är i särklass, New Yorks och New Jerseys hamn, Los Angeles/Long Beach och Chicago. Var och en med minst 100 000 anställda, på ett geografiskt litet område. Hela idén med outsourcing på 80-talet handlade om att bryta upp den koncentration av arbetare som fanns i Detroit, Pittsburgh, Gary och liknande industricentra. Men istället har bolagen här skapat andra väldiga ansamlingar av manuell arbetskraft, en utveckling som riskerar att skjuta dem själva i foten för här finns potential att fackligt organisera stora mängder av lågavlönade arbetare. Och sådana försök pågår för fullt. De här klustren är sammanknutna i just-in-time system, vilket innebär att det finns hundratals, kanske tusentals, mycket sårbara punkter i transportsystemet. Läger man ner arbetet på ett ställe stänger man ner verksamheten över stora områden.

I medierna och också från en del presidentkandidater så skyller man förlusten av miljontals jobb i USA på handel och outsourcing. Du är skeptisk till det, kan du förklara varför?

Outsourcing inom USA – vilket är vad det framförallt handlar – kan slå sönder den fackliga organiseringen, det kan vara mycket bekymmersamt för de människor som blir av med sina jobb, men det minskar inte nödvändigtvis antalet jobb i USA. Jobben hamnar bara andra, lägre avlönade, grupper.

Utflyttning av produktionen till andra länder är en annan sak, men det är inte så utbreddt som folk förställer sig. Utan tvekan har det påverkat vissa branscher som stål-, textil och klädindustrin men det ligger inte bakom den minskning av antalet jobb som har skett. Enligt min bedömning så har mellan en och två miljoner jobb försvunnit på grund av utflyttning och im-

port av konkurrerande varor. Produktionen i tillverkningsindustrin ökade med 131 procent från sextioalet fram till den stora recessionen 2007; mer än en fördubbling. Om en massa industri skulle flyttat utomlands så skulle man inte kunnat ha sådana tillväxtsiffror. Så vad har hänt med jobben? Jag tror svaret finns i övergången till mager produktion och de teknologiska förändringarna som jag nämnt tidigare. Produktiviteten har fördubblats och samtidigt har jobben i tillverkningsindustrin minskat med 50 procent eller mer. Det är ökningen av produktiviteten som förklarar de försvunna jobben. Det är svårt för politikerna att hantera det här för det innebär att man skulle gå till attack mot arbetsgivarna, det innebär att säga:

”- Ni pressar er arbetsstyrka för hårt”. Och eftersom dessutom de flesta ekonomer, politiker och experter tycker att produktivitetstillväxt är en underbar sak så är den ju omöjlig att kritisera.

Det verkar finnas en stor villrådighet kring den framtida automatiseringen, en del påstår att förarlösa lastbilar snart kommer att ersätta miljontals lastbilschaufförer...

Man kan sälja gott om böcker med sådana där populärfuturistiska påståenden. De påminner om 1950-talets skräckvisioner av den automatiserade framtiden. Man gjorde gärna förutsägelser om att det snart inte skulle finnas några fabriksarbetare kvar. Och automatiseringen har minskat antalet fabriksarbetare, men fortfarande finns det åtta, nio miljoner kvar, och det trots all den teknikutveckling som är betydligt mer omfattande än vad man föreställde sig på femtiotalet.

Jag har en hel hylla med böcker som förutspår ”arbetets död”. Men vi har miljontals fler arbetare nu än tidigare. Problemet är att de har sämre villkor nu än då, inte att de inte finns.

Den ökade konkurrensen mellan företagen har lett till enorma sammanslagningar. Hur har det påverkat villkoren för arbetarna?

Det var i mitten på 1990-talet som denna nya våg av sammanslagningar och företagsförvärv befästes. Den var i grunden annorlunda än de stora sammanslagningarna och företagsförvärven på 1960-, 70- och 80-talen. Då var det mest en trend mot konglomerat – företag som köpte upp all möjlig sorts produktion, finanser och allt man kunde lägga beslag på. En annan beteckning för denna process var differentiering.

Sammanslagningarna på 1990-talet och framåt har gått i motsatt riktning. Fler företag gör sig av med sektorer som är ovidkommande i förhållande till kärnverksamheten. General Electric

och General Motors brukade till exempel ha jättelika finansavdelningar, men de gjorde sig av med dem trots att de var pålitliga inkomstkällor.

Inom alla de stora industrigrenarna har det skett sammanslagningar som skapar större arbetsgivare. I en del industrier är koncentrationen enorm. Om man tittar på transportsektorn är UPS en dominerande arbetsgivare, något man inte alls var för 20 år sedan. UPS finns nu på logistikens samtliga områden – inte bara leveranser eller ens lastbilstransporter utan också flygfrakt.

Så företag köper upp produktionsfaktorer inom området för deras grundläggande kärnverksamheter. Ägandestrukturen har omgrupperats på ett sätt som liknar 1900-talets första hälft, då fackföreningarna, inklusive CIO, organiserade sig på dessa stora företag. Denna koncentration av ägandet utifrån mer renodlade branschlinjer innebär att det nu finns ekonomiskt mer rationella strukturer där fackföreningarna kan organisera.

Så vi kommer inte längre att ha en situation där facket strejkar inom en avdelning men företaget har en hel massa andra avdelningar inom andra branscher som fortfarande gör vinster?

Just det. Och tillsammans med logistikrevolutionen som jag pratat om tidigare ger det här en bild av det jag som kallat ”klasskonflikternas nya landskap”. Vi har att göra med produktionssystem, både av varor och tjänster, som är mycket tätare sammanknutna än tidigare, och med företag som är större, mer kapitalintensiva och med en tydligare ekonomisk logik.

Så fackföreningarna borde kunna dra fördel av de sårbara punkter som ”just-in-time” ger upphov till både inom logistiken och produktionen för att tämja en del av dessa nya företagsjättar. Den gamla tanken på industrifackföreningar¹ kanske kan få ett nytt liv om – och det är ett stort om – fackföreningarna kan utnyttja denna situation.

Min åsikt är att detta måste komma från arbetarrörelsens gräsrotter. Eller från dom som idag inte är organiserade, som den stora massan av lagerarbetare. Det är en möjlighet som egentligen inte har existerat på över ett halvt sekel. Det är först under de senaste 10-15 åren som de stora sammanslagningarna av industriföretag och hela logistikrevolutionen blivit till en samverkande process. När arbetarna och fackföreningarna inom dessa industrier – och många av de industrierna har fackföreningar inom vissa sektorer – betraktar denna situation så är det något de inte är vana vid ännu. Det tar i allmänhet en generation för arbetarna att inse vilken kraft de har, och vilka de sårbara punkterna är. Det var fallet när massproduktionen

utvecklades i början av 1900-talet. Det tog i det närmaste en generation innan uppsvinget kom på 1930-talet.

En annan viktig förändring har varit arbetarklassens demografi. Kan du säga något om vad dessa förändringar innebär?

Det påverkar inte bara fackföreningarna utan också amerikansk politik i allmänhet. En uppenbar förändring som har ägt rum ungefär från 1980-talet fram tills nu, och som kommer att fortsätta, är förändringen av hela befolkningens, men speciellt arbetarklassens, ras- och etniska sammansättning. Om man till exempel tittar på det som Bureau of Labor Statistics kallar yrken för "transporter och förflyttning av material", så var ungefär 15 procent av dessa arbetare antingen afroamerikaner eller av latinamerikansk eller asiatisk härkomst på 80-talet. Idag är de 40 procent. Färgade arbetare utgör nu en mycket större del av arbetsstyrkan, mycket på grund av invandring. Den största tillväxten är givetvis bland latinamerikanska arbetare. Färgade arbetare utgör nu mellan 30 och 40 procent av fackföreningarnas medlemmar.

Det verkar som om högern försöker utnyttja landets förändrade demografi.

Det är ett uppenbart fenomen överallt i västvärlden. Det är mycket lättare att skylla bristen på jobb, bostäder eller överfulla skolor på invandrarna än att rikta energierna mot de verkliga makthavarna. Så en hel del människor anammar dessa kontraproduktiva tankegångar; att deras problem kan lösas genom att stänga gränser, skicka tillbaka människor eller hålla muslimer borta.

Vi har möjlighet att få en enormt anorlunda arbetarrörelse. Den kommer att skilja sig från allt som vi någonsin har sett i USA, eller för den delen någonstans överhuvudtaget. Om vi får en mångkulturell, multietnisk rörelse som är större och växer samt utnyttjar de nya förutsättningar som jag just beskrivit.

En vanlig taktik som företagen utnyttjar är att ställa arbetare mot varandra, hela områden i landet som saknar fackföreningar mot områden med utbredd facklig organisering. Jag tänker på Boeing och South Carolina. Boeing fick det största understöd som något företag någonsin fått i USA. Och ändå flyttade de alla jobb till South Carolina där de också erhöll enorma bidrag. Hur stort hinder har oförmågan att organisera Södern varit för arbetarrörelsen?

Ett enormt hinder. Det började redan i slutet av Andra världskriget, mängden förädlade varor som producerades i Södern bara fortsatte att öka fram till 1980-talet. Den fortsätter att öka något, men ökningen har nu mer eller mindre planat ut. Jag har en del teorier varför. Om man till exempel tittar på bildelsindustrin, så har den omorganiserats dramatiskt under de senaste 10-15 åren, en av de mest dramatiska omorganiseringar av en industrigren som jag sett. Vi har mycket färre företag, och de som finns kvar har blivit större. De flesta av dem finns i Mellanvästern och inte i Södern. En väldigt stor andel av dem finns i själva verket i Michigan. De är givetvis utan fackföreningar.

Så jag säger inte att Södern är oviktig. Man kan inte effektivt bekämpa arbetsgivarna i tillverkningsindustrin förrän Södern är fackligt organiserad. De här stora företagen ställer verkligen arbetare mot varandra. Men med tanke på dessa industriers nya strukturer och logistikrevolutionen går det att slå tillbaka.

Anta till exempel att man driver en facklig kampanj på en fabrik i South Carolina och man vill stänga ner produktionen där för att tvinga ledningen att erkänna fackföreningen. Min gissning är att man kan hitta leverantörer, oavsett om de befinner sig i Södern eller Mellanvästern, som – om de är

fackligt organiserade eller kan bli det – kan strejka och stänga den fabriken.

Med tanke på de snäva nya logistiksystemen kan facket slå tillbaka genom att stänga ner leverantörer eller till och med transportleder, och därmed svälta ut ledningen för fabrikerna i Södern och tvinga dem att ge med sig. Det kräver samarbete mellan många olika fackföreningar – men man måste börja fundera i sådana banor om man någonsin ska kunna organisera arbetskraften i Södern. <<

ur *Labor Notes* (www.labornotes.org) augusti & september 2016.

Översättning: Peter Jervelycke Belfrage & Göran Källqvist.

¹ Begreppet "industrial unionism" syftar på en metod för facklig organisering där alla arbetare i ett företag eller en koncern, eller en i hel industrigren, är organiserade i samma fackförening oavsett specifika yrkeskunskaper eller uppgifter. I kontrast till "crafts unionism" som organiserar arbetare i separata fack efter deras yrkeskunnande och arbetsuppgifter; till exempel svetsare, verktygsmakare, maskinskötare var för sig. Valet av organisationsform var under de första decennierna på 1900-talet en stor stridsfråga inom den amerikanska fackföreningsrörelsen.

En europeisk socialdemokrati i kris

Vad vilja socialdemokraterna? Det var rubriken på **August Palms** legendariska tal i Malmö 6 november 1881 när han skisserade upp de avgörande linjerna för den nya rörelsen. Men vad vill dagens socialdemokrati? Och varför är trenden att man går kräftgång över nästan hela Europa? **Kjell Östberg** tar pulsen på en europeisk socialdemokrati med grava problem.

Våren 2016 intervjuar jag en ärrad medarbetare på ett nordiskt socialdemokratiskt partis centrala kansli. Partiet hade just sålt det påkostade hus man under 1970-talet byggde till en bostadsrättsförening och hyrt mindre lokaler i en kommersiell fastighet i närheten.

Han ser tillbaka på de senaste valrörelserna. Det har gått bakåt. Partiet sitter inte längre i regeringen, men det är en annan förändring som verkar ta honom hårdast: ”– När jag ansvarade för partiets kampanj inför EU-valet härom året gjorde jag en smärtsam erfarenhet. För första gången saknades i flera avdelningar någon som kunde koka kaffe till våra valmöten – då har det hänt något”.

Den europeiska socialdemokratin är i djup kris: ideologiskt, röstmässigt och organisatoriskt. För 20 år sedan var socialdemokratin Europas ledande kraft med företrädare som Schröder, Blair, Jospin – och Göran Persson. 12 av 15 regeringsrepresentanter i Eus ministerråd var socialdemokrater. Idag har socialdemokraterna i EU sedan länge distanseras av högern och partierna har de senaste åren drabbats av återkommande valnederlag. Sedan finanskrisen 2008 har de europeiska partierna i genomsnitt förlorat en fjärdedel av sina väljare. Det tidigare mäktiga tyska partiet når idag bara upp till 25 procent, det spanska har minskat från 43 till 21 procent, det grekiska från 44 procent till i det närmaste utplåning.

Tyskland, Storbritannien, Spanien, Danmark, Norge och Finland samt ett dussintal andra europeiska länder har idag borgerliga statsministrar. I Frankrike har president Hollande opinions-siffror som inte ens når hälften av Marie le Pens. Reflexionen här antyder två viktiga förklaringar till denna utveckling: socialdemokratin har inte längre väljarnas förtroende och partierna är i allt mindre utsträckning masspartier.

Traditionellt har socialdemokratin varit partier med rötter i (industri) arbetarklassen och vanligtvis en del av en vidare rörelse. Fackföreningarna har ofta varit en självklar del av denna, inte sällan också en rad andra folkliga organisationer. Detta har sedan tagit sig olika nationell uttryck. Man kan här urskilja några olika huvudtyper:

ARTIKELFÖRFATTARE

Kjell Östberg

är professor i historia vid Södertörns högskola och har specialiserat sig på socialdemokratin utveckling. Medlem i Socialistiska Partiet.

- den tyska och nordiska arbetarrörelsen med en stark och bred rörelse och nära band mellan fack och parti
- den brittiska ”labouristiska” modellen, byggd på starka fackföreningar men med en svagare partistruktur
- de sydeuropeiska socialistpartierna, med betydligt slakare band till fackföreningarna och en svagare proletär förankring överhuvud taget.

Här har ofta kommunistpartierna varit de som organiserat den traditionella arbetarklassen

Till dessa riktningar kan man idag också lägga de nya östeuropeiska socialdemokratiska partierna, med en betydligt mer heterogen karaktär, vilket i än högre grad gäller för de många partier i tredje världen med helt andra rötter än den traditionella europeiska arbetarrörelse som man vanligtvis förknippar med klassisk socialdemokrati. Idag eroderar dessa partistrukturer i rask takt. De svenska socialdemokraterna har exempelvis förlorat mer än tre fjärdedelar av sina medlemmar sedan i början av 1990-talet, nyrekryteringen är svag och medelåldern ligger på över 60 år.

Vad har hänt?

Årtiondena efter andra världskriget var socialdemokratin gyllene epok.

Två faktorer hade här avgörande betydelse för framgången: dels den osedvanligt långa ekonomiska högkonjunkturen som följde efter krigsslutet, det gyllene kvartsseket, och dels den breda samsyn som låg bakom uppbygget av efterkrigstidens välfärdssamhälle.

De katastrofer som följde ur mellankrigstidens misslyckade ekonomiska politik ledde fram till ett helt nytt konsensus. Nu accepterades att staten skulle kunna spela en betydligt mer aktiv roll, som en mer offensiv kraft för att skapa den infrastruktur som det moderna industri- och välfärdssamhället krävde. Staten tog också på sig ett ökat ansvar för medborgarnas välfärd och trygghet, inte minst när denna hotades av de kraftiga strukturomvandlingar som efterkrigstidens rekordår förde med sig. Denna välfärdssatens konstruktion blev således under efterkrigstiden något som från en rad olika politiska ståndpunkter uppfattades som ett legitimt sätt för att aktivt ingripa i utvecklingen mot demokrati, social trygghet och effektiva marknader. Den sågs som lösningen på kapitalismens och industrisamhällets problem.

Under denna period kunde socialdemokratin ta den ideologiska ledningen. De formulerade ett program som också attraherade löntagare inom medelklassen. Kapitalismen kunde inte avskaffas, men kanske civiliseras. Socialdemokra-

tin sågs plötsligt som moderniserings främsta bärare. Till detta bidrog också den starka organiseringen och den centrala roll partierna intog i det politiska landskapet. Aldrig hade industriarbetarna varit så många, och aldrig hade de varit så välorganiserade som nu. I många länder – de skandinaviska, Västtyskland och Storbritannien, bland andra saknade socialdemokratin utmaningar på vänsterkanten. De flesta är överens om att detta var socialdemokratin gyllene epok, även om mer kritiskt sinnade röster syrligt kunde notera: en klasskompromiss under högkonjunktur var det allt socialdemokratin kunde leverera?

Lika plötsligt - och oväntat - som socialdemokratin efter kriget klev in i sin guldålder, lika plötsligt - och oväntat, åtminstone bland många socialdemokrater - började nedgången.

Den långa efterkrigsboomen ebbade ut under 1970-talet och ersattes av upprepade kriser. De fick stora konsekvenser på sysselsättning och levnadsstandard och ledde också till omfattande ideologiska förskjutningar, inte minst i synen på välfärdssatens.

Detta blev början till ett ekonomisk-politiskt regimskifte. Istället för växande offentlig sektor och en expansiv statlig politik förespråkade nyliberala ekonomer att ingreppen i rådande marknadsstrukturer skulle vara så små och förutsägbara som möjligt.

Det är uppenbart att krisen träffade socialdemokraterna mitt i veka livet. I fokus för den kritik som utvecklades stod just det som varit deras starkaste kort: Keynes och försöken att reglera marknaderna, en växande offentlig sektor som hävstång för att minska marknadernas makt. Krisen försvagade också direkt det som rörelsen byggt sin styrka på: industriarbetarklassen. Dels genom en kraftig minskning av antalet jobb, dels genom att den kamperfarenhet som spelat en så stor roll under arbetarrörelsens uppbyggnadsfas i stor utsträckning hamnat i malpåse under de gyllene åren och ytterligare tunnats ut när fackföreningarna försvagades och utsattes för ökade attacker.

Uppvaknandet skulle bli smärtsamt. I land efter land tvingades – eller valde – socialdemokraterna att anpassa sig till de nya villkoren, vanligtvis som en direkt följd av akuta politiska och/eller ekonomiska kriser. Först ut var kanske Västtyskland under Helmut Schmidt. Intressant nog var också Sverige ett av de länder som tidigt slog in på denna väg. Nu innebar inte detta att socialdemokraterna över en natt övergav sina ambitioner för en solidarisk välfärdssat. Och den nya politiken var i högsta grad omstridd. Rosornas krig i Sverige – konflikten mellan LO och den socialdemokratiska partiled-

Rosornas krig i Sverige – konflikten mellan LO och den socialdemokratiska partiledningen i slutet av 80- och i början av 90-talet – åskådliggjorde motsättningarnas djup, men också inom partiledningen var synen på omfattningen av svängen kontroversiell.

”

Den politik som efter finanskrisen med järnhand genomförts från Bryssel och Frankfurt har slitit Europa itu. De kraftiga nedskärningar som påtvingats valutaunionens periferi har lett till klyftor och social misär som inte setts i Europa på årtionden

ningen i slutet av 80- och i början av 90-talet – åskådliggjorde motsättningsarnas djup, men också inom partiledningen var synen på omfattningen av svängen kontroversiell. Denna splittning fanns i de flesta partier ända tills en ung energisk partiledare för det anrika brittiska arbetarpartiet gav det som framstod som en rad illa samordnade reträtter ett nytt fräscht ansikte – Blair och New Labour – och ett nytt samlande valspråk: den tredje vägen.

Den tredje vägen

Istället för nostalgiskt blicka tillbaka på en politik för en annan tid ville New Labour ge sig in i dialogen om den nya tidens frågor; som globalisering, informationsteknologi och individualisering. För att kunna delta i den diskussionen var utgångspunkten att acceptera dess grundläggande villkor: monetarism, avreglerade marknader, balanserad budget, låg inflation framför minskad arbetslöshet, mindre av fördelningspolitik (alltså ökade klyftor), privatiseringar. Kapitalismen skulle inte tyglas men effektiviseras.

Framför allt: genom den tredje vägens politik skulle socialdemokratin åter bli moderniseringens främsta bärare. Politikens främsta uppgift skulle nu bli att frigöra individers inneboende möjligheter och skaparkraft, skriver historikern Jenny Andersson: ”Tanken på kunskapssamhället ledde till en förhoppning om en ny gyllene era av tillväxt och samhälleligt samförstånd. Förutsättningen var socialdemokratis uppslutning bakom tillväxten, marknaden och det fria entreprenörskapet.” Den tredje vägen i denna tappning fick snabbt ett internationellt genomslag. Clinton i USA, Schröder i Tyskland och Persson i Sverige slöt raskt upp.

Men frågan kvarstod: var socialdemokraterna tvungna att lägga alla sina förhoppningar om att utmana marknaden på hyllan för historiska relikier eller fanns det en möjlighet att driva en mer klassisk socialdemokratisk politik i andra former? För allt fler socialdemokratiska partier kom EU att framstå som en möjlighet att förverkliga en del av det program som inte verkade möjligt att genomföra på nationell nivå. Parollen om ett socialt Europa växte gradvis fram som en lösning när man samtidigt tvingades till marknadslösningar på hemmaplan. För Tony Blairs Tredje väg passade det som hand i handske. Han såg ett starkt EU som en central hävstång för att skapa förutsättningar för ett effektivt Europa, som framgångsrikt kunde hävda sina intressen på den globala marknaden.

Stora förhoppningar knöts till den ökade betydelse som tillskrevs den sociala dimensionen i Amsterdam- och så småningom Lissabonavtalen.

Dessutom gavs de socialdemokratiska partierna i slutet av 1990-talet lite oväntat möjligheter att sätta tryck bakom orden. Under åren kring sekelskiftet kunde den europeiska socialdemokratin – efter många år av tillbakagång – plötsligt glädjas åt betydande valframgångar. Som tidigare nämnts hade som mest hade 12 av dåvarande 15 medlemsländer socialdemokratiska regeringsöverhuvuden, bland dessa Tyskland, Frankrike och Storbritannien.

Men trots det, något socialt Europa blev det aldrig. Under få perioder av EU:s historia har avregleringar och marknadsreformer genomförts med sådan frenesi som under det unika socialdemokratiska maktinnehavet mellan 1997 och 2002. Inte minst var det då som grunderna till EES- och Lissabonavtalen lades, som i mer klara termer än tidigare kodifierade EU:s nyliberala politik – må vara till en del klädd i termer som ”kunskapssamhälle” och ”sociala partners”.

Vägen utför

Den europeiska socialdemokratin lyckades alltså i slutet av 1990-talet göra en, som det visade sig, tillfällig comeback som ledande politisk kraft i Europa

Men efter sekelskiftet gick det bara utför för de flesta socialdemokratiska partier. Många av dem fick uppleva de lägsta röstetalen sedan det demokratiska genombrottet. Men den stora krisen för den europeiska socialdemokratin kom efter finanskrisen 2008-2009.

1930-talskrisen blev upprinnelsen till socialdemokratis framgångssaga. En viktig orsak var att man lyckades erbjuda ett framgångsrikt alternativ till den tidens ekonomiska liberalism.

2000-talets socialdemokrati har istället inte bara accepterat utan i många avseenden varit pådrivande i ett stärkande av marknaden på politikens bekostnad. Detta blev särskilt tydligt efter 2008.

Det har skett en gradvis utveckling av EU från en ekonomisk-politisk union till primärt ett redskap för implementeringen av en nyliberal politik; genom Maastricht- och Lissabonfördragen kodifierades monetarismen som grund för den ekonomiska politiken och med införandet av euron band man på förhand de flesta länder till en monetär ekonomisk politik och långtgående marknadsreformer. Med tillkomsten av trojkan – där förutom Europeiska centralbanken och EU-kommissionen också Internationella Valutafonden ingår, ett organ helt utanför EU:s kontroll – har den yttersta makten över europeisk politik lagts i händerna på en hydra utan formell juridisk eller politisk ställning och bortom demokratisk kontroll.

Valaffisch 1928

Valaffisch 1948

Valaffisch 1970

Den politik som efter finanskrisen med järnhand genomförts från Bryssel och Frankfurt har slitit Europa itu. De kraftiga nedskärningar som påtvingats valutaunionens periferi har lett till klyftor och social misär som inte setts i Europa på årtionden utan att kunna ta kontinenten ur den ekonomiska turbulens som inleddes genom finanskrisen för snart ett decennium sedan.

I inget fall har socialdemokraterna haft några invändningar, tvärtom: Tysklands Schröder och Gabriel, Storbritanniens Blair och Brown, Spaniens Zapatero och Sanchez, Italiens D'Alema och Renzi, Greklands Papandreo, Frankrikes Hollande, Sveriges Persson och Löfven, alla har bejakat utvecklingen, och inte sällan varit de som hårdast hållit i piskan för de länder som inte tillräckligt framgångsrikt kunnat leva upp till marknadens krav.

Grekland är som bekant ett särskilt skamlöst exempel

Lika illa ser de europeiska socialdemokraternas agerande ut i flyktingfrågan, EU:s andra stora misslyckande ut. Flyktingkrisen, som inte i ringa utsträckning är ett resultat av EU-länders ingrepp i Mellanöstern från invasionen av Irak 2003 och framåt, är inte bara en humanitär och social katastrof. Det är också ett uttryck för en moralisk kollaps från EU:s sida, som inte bara vägrat ta sitt ansvar för att förhindra ett ökat mänskligt lidande utan också genom sitt cyniska agerande bidragit till att stärka de kraftigt ökande främlingsfientliga krafterna i Europa.

Socialdemokratin har helt enkelt abdikerat från det som under dess framgångsperiod var dess starka gren: att förespråka politikens primat över marknaden. Att politikens utrymme reducerats bottnar i flera orsaker. Välfärdsstaten har krympt och i betydande utsträckning integrerats in i marknadsekonomin. Den ökade samhälleliga skuldsättningen, minskad tillväxt och minskade statliga löpande intäkter på grund av sänkta skatter har lett till att en allt mindre del av statens resurser kan användas till reformer. Om demokrati också handlar om att kunna påverka den inhemska politiken och kunna rösta om nationella prioriteringar är det ett problem om det inte finns några alternativ att rösta om. Istället har följden blivit att framför allt de sociala investeringarna – utbildning, forskning och utveckling, familjepolitik och arbetsmarknadspolitik – kontinuerligt sjunker.

En annan tendens som också pekar i riktning mot ett minskat utrymme för mer omfattande politiska ingrepp i marknadsekonomin är en ökad regelstyrning av den politiska verksamhe-

ten. Genom avregleringar och självständiga riksbanker har politikerna avhånt sig makt över den ekonomiska politiken.

Socialdemokraterna har alltså medvetet avstått från att föra fram någon alternativ politik och aktivt bidragit till att klavbinda sig. Och man har gjort en dygd av nödvändigheten; genom att lägga allt krut på att försöka vinna mittenväljarnas medelklass har man också försökt suddas ut de skillnader som finns mellan de politiska blocken. I länder som Tyskland har man ingått långvariga koalitioner med borgerliga partier, i andra, som Spanien eller de nordiska länderna växlar höger- och vänsterregeringar vid makten, men utan att den grundläggande politiken förändras. Lagt kort ligger, som Stefan Löfven ständigt upprepar när han presas på återställarpolitik.

Förändrade strukturer

Men det finns också organisatoriska orsaker till socialdemokratins förfall.

Det har skett en elitisering och professionalisering av partierna, som i grunden förändrat den sociala sammansättningen av dem, och då särskilt ledningarna. Denna utveckling har varit särskilt påfallande för de partier som traditionellt haft sin bas bland industriarbetarna. Idag saknas företrädare för dessa grupper nästan helt bland partiernas ledande företrädare. Det finns flera orsaker till denna utveckling. Industrierbetarklassen har genomgått en kraftig decimering. Den minskade fackliga anslutningsgraden, som på många håll i Europa är dramatisk, har gjort att kontakterna med den återstående arbetarklassen försvagats.

Utvecklingen från masspartier till elitstyrda partier är en generell trend som inte bara gäller socialdemokraterna, men som naturligtvis blir särskilt märkbar för partier av folkrörelsekaraktär. Det är inte längre föreningsvana som efterfrågas bland ledarna utan erfarenhet av media, opinionsarbete och kommunikationsstrategier. Tony Blairs spinndoktor Lord Peter Mandelson blev symbolen för en helt ny typ av politisk aktör.

Partiledningarna rekryteras från ett allt snävare socialt skikt, som skiljer sig från medlemmars och väljares. Partiledningarna har professionaliserats och karriärvägarna blir allt mer gemensam för de olika partierna. Ledningarnas lojaliteter ligger också allt mer hos den politiska klassen. Möjlighet att göra karriär inom näringslivet eller lobbyorganisationer gör att behovet av återkoppling till partiet ytterligare minskar. Personval och politikens individualisering gör att ledarna också står allt mer självständiga gentemot

sina partier.

Ett tydligt uttryck för den förändrade sociala strukturen i de socialdemokratiska ledningarna är att det idag anses självklart att Schröder, Blair eller Strauss Kahn efter fullgjorda uppdrag i sina partier tar uppdrag som rådgivare åt det internationella storkapitalet (eller Kjell-Olof Feldt, Persson och Nuder om vi ser till Sverige). En direkt konsekvens av detta ökade avstånd mellan medborgare och den politiska eliten är att människors politiska engagemang minskar. Röstdeltagandet har sjunkit över hela Europa de senaste årtiondena, liksom förtroendet för politiken och politikerna. Som en naturlig konsekvens har även det interna engagemanget i partierna minskat. Väljarnas lojalitet med partierna har därtill väsentligt försvagats, partibyten mellan val är betydligt vanligare idag än tidigare.

Utvecklingen har också tydliga socioekonomiska konsekvenser. De som främst tappat förtroendet för politiken och som fjärrat sig längst från politiskt deltagande är de som drabbats hårdast av de ökade samhällsklyftor som uppstått i politikens efterföljd – alltså de som traditionellt satt sin tillit till arbetarrörelsens partier. I det vakuum som uppstått ser vi allt för ofta framväxten av en nationalistisk och främlingsfientlig populism.

Generell försvagning

En snabb översikt av läget i de olika europeiska länderna ger med få undantag samma trista bild: krympande partier med hög medelålder, svag nyrekrytering och minskad bas i arbetarklassen. Politiken har orienterats mot mitten, vilket i allmänhet har betytt att man accepterat EU:s nyliberala politik. Väljarstödet har minskat kraftigt, vilket inneburit förlorad regeringsmakt eller bildandet av blocköverskridande koalitioner. I den mån man bildat egna regeringar har det framför allt berott på de borgerliga regeringarnas impopularitet, inte på ett eget självständigt alternativ och återställarpolitiken har lyst med sin frånvaro.

De tyska socialdemokraterna kan ses som ett typexempel. De har under långa perioder varit Europas starkaste, från Bebel till Brandt. Gerhard Schröder kom efter epoken Kohl till makten 1998 med löften om att bryta med kristdemokraternas åtstramningspolitik. Istället blev Schröder Tony Blairs närmaste allierade i arbetet för att omvandla den europeiska socialdemokratin i nyliberal riktning. Hans mest drastiska åtgärd var när han 2003 introducerade Agenda 2010. Livligt påhejad av näringslivet genomförde

Schröder de mest omfattande nedskärningarna i välfärdssystemen sedan andra världskriget, samtidigt som han öppnade för den våg av låglönejobb som därefter inrättats i Tyskland. Konsekvenserna lät inte vänta på sig. En betydande del av partiet bröt sig ur och förenade sig med PDS till die Linke. Medlemsantalet, som i början av 1990-talet var över en miljon, störtade och är idag reducerat till färre än hälften. Medelåldern är hög, inte ens 10 procent är under 30 år. Resultaten från de senaste valen ligger på 1893 års nivå, (23-25 procent). Sedan 2013 sitter partiet som juniorpartner i Angela Merkels regering.

Det beska valresultatet från första omgången i Österrikes val av president för några månader sedan uppvisar en liknande bild. Bägge kandidaterna från den blåroda koalitionsregeringen (högerpartiet och socialdemokraterna) med nyliberal agenda blev för första gången sedan Andra världskriget utslagna redan i den första omgången med resultat kring 11 procent. För det historiskt så starka socialdemokratiska arbetarpartiet, SPÖ, som 1982 vann 53.2 procent i förbundsvalen var utgången en mardröm. Regeringens kappvändning i flyktingfrågan (identisk med den som gjorts av socialdemokraterna och moderaterna här hemma) blev inte den framgång man hoppats på. Istället blev valet ett nästan dött lopp mellan den reaktionäre högermannen Norbert Hofer och De grönas kandidat Van der Bellen.

Spanien infogar sig i den rad av länder där ett vänster- och ett högerparti turats om vid makten, i Spaniens fall sedan Francoregimens upplösning 1979. Skillnaden mellan PSOE och Partido Popular har ofta varit negligierbar, särskilt när det gäller den ekonomiska politiken, och de har också bägge varit indragna i upprepade korrupsionsaffärer.

PSOE har emellertid varit klart mer EU-entusiastiskt och pådrivande i ansträngningarna att anpassa landet till EU:s och EMU:s hårda konvergenskrav. Regeringen Zapatero fick betala ett högt pris efter finanskrisen 2008, som drabbade Spanien särskilt hårt. PSOE tvekade inte att göra några av de kraftigaste nedskärningarna av alla EMU-länder. Åtstramningarna kastade in landet i en djup ekonomisk och social kris – med bland annat en ungdomsarbetslöshet på 50 procent – som det ännu inte övervunnit. Väljarna straffade socialdemokraterna hårt; från att ha haft mer än 40 procent av väljarkåren ligger man efter de senaste valen på under 25. Det nya vänsterpartiet Podemos lyckades i valet i juni i år nästan gå om PSOE.

30 år av först Thacherism och sedan New Labour har gjort Storbritannien till ett av de allra mest nyliberala länderna med ökade samhällsklyftor, krisande utbildningssystem, kollapsande sjukvård och sönderfallande infrastruktur.

Parallellerna med *Grekland* är uppenbara, även här växade socialdemokraterna i PASOK efter diktaturens fall regeringsmakten med högerpartiet. Regeringen Papandreou var lika handfallen inför finanskrisen som PSOE i Spanien och verkställde lydigt EU:s åtstramningspolitik. Politiken ledde fram till att PASOK i valen 2012-2015 i det närmaste kollapsade, medan vänsterutbrytningen i Syriza kunde bilda regering på nästan egen hand.

Det *italienska* Demokratiska partiet under ledning av Matteo Renzi är i själva verket en kökknödding av beståndsdelar ur det kollapsade italienska partisystemet från 1990-talet, innehållande allt från kristdemokrater till gammelkommunister men har politiskt placerat sig kraftfullt i mitten. I efterdyningarna av Berlusconi-pokens sönderfall fick partiet 2014 över 40 procent av rösterna men i vårens kommunalval sjönk andelen till 20 procent. Man ligger nu i jämnhöjd med Beppo Grillos femstjärnerörelse, som vann borgmästarposten i Rom.

Den nordiska socialdemokratin, länge juvelen i den internationella socialdemokratin, skiljer sig inte längre från mängden. I de senaste valen förlorade man regeringsmakten i *Norge*, *Danmark* och *Finland*; där återfinns nu istället – direkt eller indirekt – de högerpopulistiska Framskrittspartiet, Dansk folkeparti och Sannfinländarna, som gjort allvarliga inbrytningar i partiernas tidigare kärntrupper inom arbetarklassen. Röstandelen i de nordiska länderna ligger numera kring 25-30 procent, i Finland på blott 17.

Listan på det socialdemokratiska sönderfallet kan göras längre. Ett dystert kapitel är utvecklingen i Östeuropa. Efter murens fall hade många sett fram mot ett socialdemokratiskt genombrott, och både det tyska och svenska partiet satsade betydande resurser på att bygga upp starka organisationer. I allmänhet uteblev emellertid framgångarna, borgerliga partier, ofta med stark nationalistisk slagsida, kom att dominera. Bäst har det gått för de gamla kommunistpartier som lyckades omskapa sig till nationella socialdemokrater, som i Litauen och Slovakien. Samtidigt har den politiska utvecklingen inte sällan tagit en riktning med förskräckelse, med *Slovakien som det värsta exemplet*. Den auktoritära ledaren Fico har här fört en kraftigt utläningsfientlig politik, vilket inte minst drabbat den romska minoriteten. Efter förlust i senaste valet bildade Fico en koalitionsregering med det högerextrema Slovakiska nationalistpartiet. I *Polen* fick socialdemokraterna 2001 40 procent av rösterna, men efter en kraftig åtstramningspolitik och omfat-

tande korruptionsaffärer är partiet numera utslaget ur parlamentet.

De *franska* socialisterna befinner sig i fritt fall. Hollande kom till makten 2012 på ett klart vänsterprogram men har sedan snabbt anpassat sig åt höger. Droppen har varit den nya fackföringsfientliga arbetslagstiftningen som kraftigt stärker arbetsgivarnas ställning på arbetsmarknaden och som dessutom drivits igenom med hjälp av undantagslagar som upphäver nationalförsamlingens beslutanderätt. Lejonparten av fackföreningarna har unisont mobiliserat mot socialistregeringens arbetarfientliga politik. Under våren har protesterna accelererat, med bland annat bensinstationer som stått utan bensin och arbetare på kärnkraftverk samt inom flyg och järnväg som strejkat. Våldsamma polisattacker har inte förmått hejda ilskan och hela det politiska systemet är satt i gungning. Marine le Pen har idag dubbelt så höga opinionssiffror som Hollande inför det kommande presidentvalet och Nationella fronten är sedan länge det största arbetarpartiet.

Inga ljuspunkter?

I *Portugal* blev socialdemokraterna i höstas största parti, men utan egen majoritet. Framgången var inte ett resultat av en klar egen politik utan snarare missnöje med den sittande högerregeringens hårda åtstramningspolitik och den stora vinnaren blev vänsterpartiet Bloque Esquerda. Efter hårda interna diskussioner i det socialdemokratiska partiet ingick man en överenskommelse med Bloque och kommunistpartiet. De mindre partierna skulle ge socialistregeringen sitt stöd om den lovade att höja minimilönerna, skjuta upp privatiseringar och införa könsneutrala äktenskap. Överenskommelsen verkar hålla, även om regeringen är satt under hårt tryck från EU att fortsätta åtstramningspolitiken. I vilken utsträckning socialisterna kommer att orka hålla emot är fortfarande en öppen fråga.

Det stora undantaget är *engelska* Labour. Att partiet skulle få en partiordförande med klar vänsterprofil, som ett resultat av en kraftig mobilisering av gräsrotterna och mot partielitens uttalade vilja, hade få väntat sig. Att det var möjligt just i Storbritannien kan delvis förklaras med Labours struktur. Traditionellt har partiet haft två maktcentra, parlamentsgruppen och fackföreningsrörelsen. Partiorganisationen har varit lös och öppen. Periodvis har många av Labours medlemmar också varit med i andra vänsterpartier; under 1970- och 80-talet bedrev exempelvis trotskistiska grupper ett omfattande entristiskt arbete. För att minska fackens infly-

tande – de hade i allt högre grad kommit att kritisera hans politik – ändrade Blair Labours stadgar och lokalföreningarna fick ett större inflytande. Tanken var att de skulle få en modererande roll. Istället har man fått partihögerns mardröm: en radikaliserings inom både facken och de lokala organisationerna. Orsaken är naturligtvis den politiska utvecklingen i landet. 30 år av först Thacherism och sedan New Labour har gjort Storbritannien till ett av de allra mest nyliberala länderna med ökade samhällsklyftor, krisande utbildningssystem, kollapsande sjukvård och sönderfallande infrastruktur. Men det är uppenbart att Labour erbjöd en möjlighet att skapa samlande plattform för en opposition med en tydlig klassmässig prägel.

Resultatet: Ett parti som på kort tid får hundratusentals nya medlemmar som entusiastiskt samlas till stora massmöten för att mobilisera för en ny, radikal politik. En dröm för vänstern, men ett dödligt hot för den parlamentariska klick som hittills kunnat föra sin klassarbetspolitik utan att behöva bry sig om de som valt dem. Resultatet kan mycket väl bli att de väljer att splittra Labour. Det är inte första gången partiets högerflygel väljer att bilda nya partier heller än att underordna sig en radikal partimajoritet.

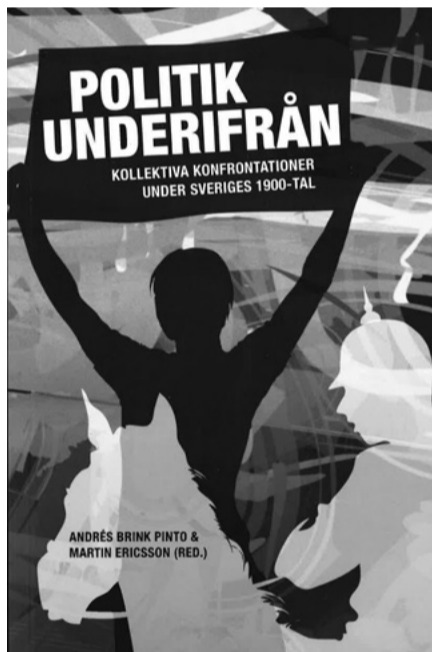
Men är Corbyns Labour också första steget för en allmän radikaliserings av den europeiska socialdemokratin? Mycket talar emot en sådan utveckling. De flesta partier har förlorat de rötter i arbetarklassen som fortfarande kännetecknar Labour och har betydligt svagare social förankring överhuvudtaget. Partistrukturen är vanligtvis mer centraliserad och traditionen att hårbärgera olika vänsterströmningar saknas. I länder som Tyskland och Frankrike har utbrytningar mot vänster redan skett, i form av die Linke och Parti de Gauche. I länder som Spanien och Grekland finns erfarenheten av att bygga starka vänsteralternativ.

Det som sker i Labour kan placeras in i en bredare rörelse där fackföreningar och andra sociala rörelser tillsammans med vänsterströmningar vitaliserar den radikala politiken och söker nya former för organisering. Vänsterströmningar inom socialdemokratin har ofta spelat en viktig roll i denna process och undantagsvis kan socialdemokratiska partistrukturer utgöra en bas för den. Utan att vinna de grupper som traditionellt sökt sig till socialdemokratin kommer den knappast heller att bli framgångsrik.

Men en sådan utveckling kommer att ske i hård strid med den kast som idag leder den europeiska socialdemokratin. <<

Politik underifrån – de kollektiva konfrontationernas historia

Att den svenska historien inte bara bestått av fredligt samförstånd utan också av kamp och konflikter är en viktig insikt. Men uppfattningen om modern svensk historia som en utveckling helt och hållet i fredligt samförstånd har länge varit den dominerande. Idag förstärks den av alltmer utbredda nationalistiska förklaringar om det ursprungliga och det svenska.

ANTOLOGI

Politik underifrån: kollektiva konfrontationer under Sveriges 1900-tal.
Andrés Brink Pinto & Martin Ericsson (red.)
Björn Lundberg, Stefan Nygell, Magnus Olofsson, Johan Pries, Eva Schmitz, Katrin Uba (förf.)
Arkiu förlag/A-Z förlag 2016.

ARTIKELFÖRFATTARE

Anders Fraurud

är medlem i Vänsterpartiet
Han driver bloggen
Pepprat rödgrönt.
www.pepprat.wordpress.com

I boken *POLITIK UNDERIFRÅN – kollektiva konfrontationer under Sveriges 1900-tal* (red.: Andrés Brink Pinto & Martin Ericsson, 2016), menar man att båda beskrivningarna av den svenska historien som bestående av samförstånds-lösningar och konflikter är riktiga. Som exempel ställer man de många strejkerna i 1920-talets Sverige mot det relativa lugnet under 1950- och 1960-talet. Författarna – som själva är historiker och samhällsvetare – menar att när akademiska historiker velat förstå och förklara bakgrunden till ”den svenska modellen” så har även dessa ”tenderat att överbetona harmoni och konsensus” medan kollektivt utomparlamentariskt handlande ”osynliggjorts”.

I boken vill man därför visa på att ”upplopp, kravaller, demonstrationer, spektakulära aktioner, politiska bråk och sociala konfrontationer på arbetsplatser, gator och torg har varit betydelsefulla under hela seklet, och att dessa händelser inte bör betraktas som anomalier eller undantag. De har format det moderna Sverige i lika hög grad som kompromisserna”.

I förordet karakteriserar redaktörerna de kollektiva konfrontationernas historia som ”kollektivt handlande... utanför de politiska partierna och de stora organisationerna”. Kollektiv som utför handlingar som innehåller någon form av politiska krav eller utmaningar av sociala maktrelationer som sker ”utanför gränserna för den dominerande politiska kulturen och dess normer för konfliktlösning”. Det är ju en mycket vid definition, vilket också framgår av de mycket olikartade konflikter som beskrivs i de nio kapitlen. De olika bidragen spänner över nästan 90 år och kanske är de valda striderna också alltför olikartade för att kunna förenas och helt leva upp till bokens titel.

Striden för demokrati

I bokens inledande tre kapitel ges

exempel på konfrontationer under arbetarrörelsens kamp för rösträtten, demonstrationsrätten liksom den antimilitaristiska kampen inom vänstern i arbetarrörelsen.

Magnus Olofsson skildrar rösträttskravallerna i Stockholm 1902, som var en följd av att Socialdemokraterna (SAP) vid en extrakongress i Stockholm samma år hade beslutat att ”med maktmedel” driva kravet på allmän rösträtt (för män). Varje söndag från och med den 20 april skulle man demonstrera för kravet och i samband med en riksdagsdebatt om frågan verka för storstrejk. Detta satte igång en rörelse som SAP:s ledning delvis förlorade kontrollen över. På Stockholms gator blev det våldsamma konfrontationer mellan tusentals arbetare och poliser med dragna sablar.

Man vann inte rösträtten då, men man flyttade fram rätten att demonstrera och tåga med fanor. Det var ett resultat av en kombination dels av masskonfrontationer och dels av förhandlingar från SAP-ledningen med polismakten.

Karin Jonsson skildrar ”den sista stora demonstrationen för rösträtten” som hölls i Stockholm den 5 juni 1917. Det var i en politisk situation då omvärlden stod i brand, många människor led svår nöd och en demonstrationsvåg, som under april omfattade 250 000 människor, svepte över landet. Den 5 juni var det demonstrationer utanför riksdagshuset i samband med att frågan om rösträtten och författningen behandlades. Det tycks vara oklart vilka som stod bakom dessa demonstrationer, men vänstersocialisterna anses ha spelat en betydande roll. Demonstranterna möttes av både militär och beriden polis med våldsamma sammandrabbningar som följd. Beslutet om allmän rösträtt för män och kvinnor togs två år senare. Karin Jonsson menar i sitt kapitel att detta ”åtminstone delvis var en följd av arbetarrörelsens utomparlamentariska aktioner”.

”

Det som förenar dessa upplopp är att de som deltar tillhör arbetarklassen och att de uttrycker motstånd mot ordningsregler och mot polismakten.

BILD. Hungerkravaller i Stockholm på Gustav Adolfs torg, 5 juni 1917. Den person (med käppen) som håller på att ta sig bort från platsen är Hjalmar Branting.

Andra typer av kravaller

I boken beskrivs också deså kallade Eskilstunakravallerna från 1937 – en spontan folklig konfrontation med polisen i samband med den traditionella höstmarknaden första helgen i oktober. Dessutom beskrivs olika ungdomsupplopp under tiden efter andra världskriget i Malmö, Stockholm och Göteborg. I dessa skildringar tycker jag att det är svårare för boken att leva upp till sin titel om ”politik underifrån”. Kopplingarna till politik är i dessa fall betydligt svårare att se. Stefan Nyzell skriver också att kravallerna mer handlade om ”viljan att försvara upplevda rättigheter än viljan att förändra samhällsordningen”. De ”upplevda rättigheterna” i dessa fall handlade om rätten att festa och supa sig full på offentlig plats. Kapitlet om Eskilstunakravallerna har också underrubriken: ”En kamp om rätten att supa sig full”. Men Björn Lundberg menar i sitt kapitel att det finns ”skäl att lyfta fram den politiska dimensionen i händelseförloppet, inte minst det högljudda missnöje som riktades mot ordningsmakten”.

Det som förenar dessa upplopp är att de som deltar tillhör arbetarklassen och att de uttrycker motstånd mot ordningsregler och mot polismakten. Stefan Nyzell menar att kravallerna i Eskilstuna föregicks av ett ”betydande missnöje från allmänhetens sida i deras relation till stadens polismakt”.

Dessutom var det kollektiva våldet inte urskillningslöst utan det drabbade ”ett mindre antal utvalda polismän” som var mer hatade än andra. Att polisens sätt att uppträda mot allmänheten har stor betydelse för konflikternas form och utveckling kan vi känna igen från nutida konflikter i våra förortsområden.

Arbetarkamp från 1970-talet

Ett mycket intressant kapitel, skrivet av Eva Schmitz, beskriver städerskestrejkerna 1974 – 75. Här beskrivs bakgrunden, framväxten och spridningen av strejkerna till ett flertal orter i Sverige från uppkomsten i Borlänge. Det internationella sammanhanget spelade här en roll. Städerskorna inspirerades av information om framgångsrika strider i Norge och Storbritannien. Här beskrivs också många klassiska exempel på försök till splittring av arbetarfronten, såväl från arbetsköparnas som från den högsta fackliga ledningens sida. Men också exempel på hur splittring uppstod inom de egna leden, liksom hur man lyckades ena sig och fick ta emot solidaritet från stora delar av den svenska arbetarklassen och allmänheten. Här finns viktiga erfarenheter att föra vidare inför strider idag.

Schmitz citerar en av strejkledarna Ragnhild Andersson som efter att de förlorat i arbetsdomstolen sa: ”Vi vann

ingenting i arbetsdomstolen, men däremot vann vi något som är mycket väsentligt, en medvetenhet och en solidaritet som är fantastisk.”

Striden handlade ju också i väldigt hög grad om att bryta manlig hegemoni inom facket. I detta avseende kan man säkert påstå att yngre kvinnor idag har dessa kämpar att tacka för en hel del. Att denna feministiska vinkel däremot inte var någon utgångspunkt eller avgörande tanke hos de stridande framgår av ett citat av Gunilla Grensjö från strejkkommittén i Umeå:

”Några av de första som kom upp till oss i lokalen var några kvinnor från Grupp 8 i Umeå. De ansåg att vi bedrev kvinnokamp. Det hade vi inte tänkt på, men visst, var det en kamp för kvinnors värde och rätt.”

Lokal kamp

Jenny Jansson och Katrin Uba skildrar kampen mot bygget av kraftverket i Sölvbacka 1972 – 79 där en liten grupp aktivister lyckades med att mobilisera berörda bybor och stora delar av miljörelsen i Sverige. Samtidigt upprättade de under hela striden skickligt olika typer av allianser både lokalt och på nationell nivå. Man bytte dessutom allianspartner beroende på vem som gav stöd åt kampen. Under hela den långa striden lyckades man också med att få upp frågan ända till regeringsnivå under en period när regerings-

makten växlade. Kampen innefattade förutom det som kan betecknas som olika former av opinionsbildning också ockupation (i huvudsak fredlig) för att hindra byggmaskinerna, en form som vi känner igen från senare liknande strider. Detta blev nödvändigt under slutstriden då den folkpartistiska regeringen i mars 1979 hade beslutat att – trots allt – låta elbolaget Trångfors bygga kraftverket. Att sätta sig i vägen för maskinerna visade sig vara en framgångsrik metod. Efter fyra dagar meddelade bolaget att de tänkte invänta riksdagsbeslut. Innan detta beslut demonstrerades det mot bygget i Kungsträdgården i Stockholm. I riksdagen fattades så beslut att stoppa bygget med röstsiffrorna 183 – 155. Förutom SAP och VPK röstade även 16 borgerliga ledamöter mot bygget.

Husockupationer

Den första svenska husockupationen ägde rum i slutet av 1960-talet. Här skildras striden om brandstationen i Jönköping 1982 samt ockupationen på Ringgatan i Malmö 1990. Speciellt den sista striden (Malmö) skiljer sig på många sätt från de övriga strider som skildras i boken. Den proletära eller folkliga karaktär som utmärker alla de andra konfrontationerna tycks inte finnas här och den mycket lilla grupp som deltog verkar inte alls ha lyckats med att bygga upp stöd från andra grupper

”

”Några av de första som kom upp till oss i lokalen var några kvinnor från Grupp 8 i Umeå. De ansåg att vi bedrev kvinnokamp. Det hade vi inte tänkt på, men visst, var det en kamp för kvinnors värde och rätt.”

i samhället utanför den egna anarkistmiljön. Man lyckades med att upprätthålla ockupationen i 187 dagar och att – som Pries och Zackari uttrycker det – ”visa upp och ...betrakta huset på Ringgatan”. Den militans man visade upp och som författarna kallar ”den visuella aspekten” verkar också helt ha stannat på ytan då man direkt gav upp i den stund som polisen ingrep.

Några funderingar

Det ämne som boken behandlar är mycket viktigt. Här finns viktiga pusselbitar för att förstå den svenska historien och det nuvarande samhället. Men kanske spänner de olika berättelserna över alltför olikartade typer av strider för att riktigt lyckas med att knyta ihop helheten. Som jag ser det är det en enorm skillnad på breda folkrörelser, vare sig det handlar om arbetarrörelsen i dess ungdom, mer moderna arbetarstrider som städerskornas från 1970-talet eller lokal miljökamp för att rädda en bygd där majoriteten på

orten dras med och skapar allianser över hela landet, jämfört med mycket små gruppers kamp för att till exempel ockupera ett hus. Inte så att den senare typen av kamp i sig själv skulle vara felaktig eller oviktig, men den har ju inte alls samma sociala tyngd och betydelse som de andra striderna. Dessa strider lyckades inte på samma sätt dra med breda grupper, skapa sympati och solidaritet eller uppnå resultat som var till nytta för breda grupper i samhället. Militanta och olagliga metoder kan – som exemplet från ockupationen vid Sölvbacken visar – ha framgång om det också samtidigt byggs upp ett brett stöd med andra metoder.

Som nämndes ovan är det i några av skildringarna också svårt att se kopplingen till politik – även i en mycket grundläggande mening. Konfrontationer som uttrycker stort missnöje med ordningsmakten är ju inte i sig uttryck för ”politik underifrån” även om de naturligtvis säger oss något om samhället – då som nu.

En annan fundering är frågan om förhållandet mellan konfrontation och samförstånd. Eller mellan konfrontation och uppnådda resultat. I berättelserna om den unga arbetarrörelsens kamp för att utvidga demokratin menar man att det finns ett klart samband mellan de våldsamma konfrontationerna och de demokratiska reformerna som rösträtten eller utvidgandet av demonstrationsrätten (möjligen borde man här också ta in hela den internationella bilden med hotet om revolution för att helt förstå sambanden och orsakerna till demokratins utveckling). Men när det gäller de andra mer moderna skildringarna är sådana samband över huvud taget svårare att se. Eller finns inte alls med i flera av kapitlen.

I förordet urskiljer redaktörerna olika faser i 1900-talets svenska konfliktstruktur. Man skiljer till exempel på den konfliktfyllda perioden fram till 1930-talet och samarbetsperioden därefter, som får sitt främsta uttryck genom Saltsjöbadsavtalet och SAP:s

uppgörelser med Bondeförbundet. Även här saknar jag ett försök att se på förhållandet mellan konfrontationsperioden och den samarbetspräglade skördeperioden. I korthet menar jag att arbetarrörelsens ledning under den här perioden använde löftet om klassfred, kontroll över arbetarklassen och ett stopp för att gå vidare med det socialistiska programmet. Tillsammans med det underliggande hotet som den föregående periodens konfrontationer innebar, hade man då en position för att börja genomföra ett reformarbete inom systemets ramar. Denna period bröts i början av 1980-talet när borgarklassen inte längre accepterade spelreglerna. Men då hade arbetarrörelsens ledning också både tappat sina rötter, byråkratiserats och ”glömt” sin konfliktrepertoar.

Med dessa delvis kritiska synpunkter vill jag ändå som sagt rekommendera boken till alla som vill lära av historien.<<

BILD. Ingången till "Borgen", på Värnhemstorget i Malmö, där Entré ligger idag.

Ungern 1956 – 60 år sedan det antistalinistiska upproret

De flesta uppror i historien har slagits ner. Så också upproret i Budapest 1956. Samtidigt förebådade Ungernupproret stalinismens och Sovjetimperiets fall 35 år senare. Lagom till 60-årsminnet av revolten publicerar nu **Bokförläggarna Röda Rummet** en nyttgåva av **Sture Källbergs** klassiska reportagebok *Uppror – Budapest 1956*.

STURE KÄLLBERG

Uppror – Budapest 1956.

Bokförläggarna Röda rummet 2016.

Ur kapitlet "Studenternas revolutionskommitté" i Sture Källbergs bok *Uppror – Budapest 1956*.

Mot kvällen den 29 oktober lyckades Charlie och jag få en intervju med en representant för Studenternas revolutionskommitté. Vi eskorterades till kommitténs högkvarter i juridiska fakulteten av två studenter med k-pistar och nationalgardets röd-vit-gröna bindel runt armén.

I aulan – samma aula där studentorganisationen MEFESZ bildats för jämt en vecka sedan – stod en reslig ung man med en isärtagen k-pist framför sig på ett bord. Han instruerade en grupp studentskor i hur man hanterar automatvapen.

Innanför dörren hängde ett stort porträtt av Lenin. Atmosfären gav intryck av ett modernt Smolny – eller Barcelona 1936. Allihop hade basker och regnrock. Under Lenins skarpa

Författaren Sture Källberg, som då var 28 år, befann sig i Budapest som representant för det svenska kommunistpartiets ungdomsförbund när upproret bröt ut och drogs med i de dramatiska händelserna. Hans skildring är unik på flera sätt. Dels eftersom det är en förstahandskälla där han beskriver utvecklingen utifrån sina egna upplevelser på plats: Massdemonstrationerna framför parlamentet den 23 oktober; hur Stalinstatyn störtades, bildandet av arbetarråden och studenternas revolutionskommitté som ledde gatustriderna mot säkerhetspolisen AVH:s styrkor samt slutligen hur upproret krossades av nyanlända sovjetiska stridsvagnar.

Men Sture Källbergs bok är också viktig genom att den ger en annorlunda bild än den annars förenklade borgerliga

historieskrivning som råder i väst, där upproret kort och gott beskrivs som det ungerska folkets kamp mot kommunismen. För, som Källberg visar, var det i själva verket vänsterradikala studenter och klassmedvetna arbetare som gick i täten för upproret; och de kämpade inte mot socialismen, men för en mer demokratisk socialism och ett självständigt Ungern som inte skulle styras från Moskva.

Källberg slår också hål på en annan myt, nämligen den sovjetiska propagandans framställning av Ungernupproret som ett fascistiskt kuppförsök. De sovjetiska soldater som var stationerade i Budapest förstod att det påståendet inte stämde och vägrade därför att beskjuta de ungerska arbetarna och studenterna. Moskva tvingades skicka nya trupper för att krossa

upproret.

Formell ledare för Ungernrevolten blev reformkommunisten Imre Nagy, som hade stort folkligt stöd, men samtidigt inte vågade gå lika långt som de revolutionära arbetarråden och studentkommittéerna ville. Han motarbetades också inom kommunistpartiet av gamla stalinister som Ernő Gerő.

I följande utdrag ur boken får vi följa med Sture Källberg och hans brittiske kamrat Charlie när de besöker de revolutionära studenternas högkvarter på universitetet i Budapest, för att diskutera politik med dem och intervjua revolutionärerna om vad de kämpar för.

Per Leander

Journalist och historiker, som har skrivit förordet till nyttgåvan.

nuna stod en trave ammunitionslådor och de passade bra där, det var ovanligt mycket dynamit i den mannen.

– Kalla mig Istvan, sade revolutionskommitténs representant. Han talade god engelska.

I en lärosal bredvid hade Studenternas revolutionskommitté möte med delegater från de intellektuella revolutionskommitté, som representerade journalister, författare, konstnärer och liknande grupper från Petöfiklubben. Dessutom deltog ett antal delegater från nyvalda arbetarråd i Budapests större industrier. Dessa tre huvudorganisationer höll just på att nominera gemensamma representanter till Imre Nagys nya regering.

Jag frågade vem som var ordförande i Studenternas revolutionskommitté. Istvan svarade att psykologiprofessorn Ferencs Merey var ordförande. Han är kommunist, tillade han.

– Är många i revolutionskommittén kommunister?

– Flertalet är kommunister. Många

av oss är förstuds uteslutna ur partiet, därför att vi opponerade oss mot den politik som Rakosi och Gerő stod för.

– Hör du till de uteslutna?

– Jag tillhörde kommunistiska ungdomsförbundet men uteslöts för knappt ett år sedan. Jag rehabiliterades i början av oktober! Hans röst var sarkastisk.

– Varför blev du utesluten?

– Det skedde efter en politisk diskussion jag deltog i. Jag protesterade mot beskrivningen av socialdemokratien som en mildare form för fascism. Jag vägrade ändra uppfattning och så åkte jag ut. Motiveringen var att jag hade antimarkistiska åsikter.

Vi bad honom redogöra för revolutionskommitténs målsättning.

– Vår avsikt är inte att ändra det nuvarande samhällets grund, förklarade han, det vi kämpar för är en socialism med öppen och fri debatt och med en regering och en partiledning som arbetar med demokratiska metoder. Vi vill kort sagt skapa ett verkligt oberoende,

demokratiskt Ungern som bygger på socialism.

– Innebär det att ett nytt parti måste bildas?

– Nej, absolut inte. Vi står kvar vid vårt första krav, att en extra MDP-kongress omedelbart skall sammankallas och att nyval skall genomföras på samtliga förtroendeposter inom partiet, inklusive den högsta ledningen. Vi kräver en öppen diskussion av tidigare misstag, både de teoretiska och de som begåtts i den praktiska utövningen. Vi måste åstadkomma ett nytt program på nationell grund, det är alla i revolutionskommittén och alla som stöder den överens om.

– Ja naturligtvis, svarade han på min fråga om väpnad kamp hade kunnat undvikas. Om Gerő tagit upp våra krav i sitt radiotal i tisdags kväll hade vi kunnat förhandla. Och om Nagy i sitt tal tidigt onsdag morgon utlovat ny regering och en ny politisk linje, eller åtminstone omprövning av den gamla, hade allt antagligen varit lugnt igen

FOTO: Sture Källberg

När skottväxlingen kommit igång förändrades situationen. Då började målmedvetna fascistiska grupper operera i centrum, det vet vi.

BILD. Sovjetiska tanks med order att stoppa en demonstration på upprorets tredje dag vänder och kör istället i tåten, lastade med ropande demonstranter.

redan efter några timmar.

Istället meddelade radion att militärlagarna gällde med omedelbar verkan. Folk skulle få den uppfattningen att dekretet om undantagstillstånd signerats av Imre Nagy. Nu efteråt har vi fått bekräftelse på, att Nagy hölls isolerad av säkerhetspolisen i centralkommitténs byggnad och inte hade någon möjlighet att börja utöva sina funktioner förrän onsdag förmiddag. Men det visste vi inte då.

Vi vet också att de första sovjet-tankens anlände till Budapest redan klockan 2 på onsdagsmorgonen den 24 oktober, dvs. vid samma tidpunkt som radion meddelade att Nagy blivit premiärminister. Det var följaktligen inte han utan Hegedüs som kallade in ryska trupper.

Bakom alltihop stod Gerö, som hade stort intresse av att svärta ner Nagy i folkets ögon och vinna tid att stärka sin egen vacklande position. Gerö är den huvudansvarige, det var han som gav säkerhetspolisen AVH order om att skjuta obehäpnade demonstranter. Nagys möjligheter att få slut på blodsgjutelsen onsdag förmiddag var naturligtvis minimala, han ställdes inför fullbordat faktum med sovjetiska tanks i varje gathörn.

– Är det definitivt klarlagt att det var AVH som började eldgivningen vid radiohuset?

– Man kan med mycket stor sannolikhet svara ja, men det är naturligtvis omöjligt att skaffa hundra procentigt säkra bevis. Vi vet att våra demonst-

ter var obehäpnade och vi vidtog alla tänkbara steg för att undvika provokationer. När sedan säkerhetspolisen öppnade eld överallt återstod inget annat för oss att göra än att skaffa vapen och besvara elden.

Väldiga folkmassor var i rörelse, fortsatte han. Det är möjligt att det bland dem fanns behäpnade personer som grep tillfället att provocera AVH. Men allt talar för att det var AVH som började.

När skottväxlingen kommit igång förändrades situationen. Då började målmedvetna fascistiska grupper operera i centrum, det vet vi. En mycket farlig situation hade kunnat uppstå på onsdagsmorgonen, eftersom vi inte hunnit formera oss till någon egentlig maktfaktor då och armén och ordningspolisen till största delen ställde sig neutrala, passiva. En blodig kamp mellan oss och dessa grupper hade kanske inte kunnat undgå. Det är en bedömningsfråga. Men någon långvarig kamp hade det inte kunnat bli, de var inte så många. Det hade under alla omständigheter inte blivit ett sådant blodbad som inkallandet av sovjettrupperna åstadkom.

– När förvandlades MEFESZ till Studenternas revolutionskommitté, frågade Charlie.

– Revolutionskommittén bildades egentligen i tisdags kväll (23.10) efter massdemonstrationen utanför parlamentet. Kommittén som organiserat eftermiddagens möten och demonstrationer hade samlats för att diskutera

vad nästa steg skulle bli, när det kom meddelande om att AVH öppnat eld mot demonstranterna vid radiohuset. Vi beslutade då att konstituera oss som permanent kommitté för att leda kampen och i torsdags ändrade vi namnet till Studenternas revolutionskommitté.

– Hur och när började förhandlingarna med Nagy?

– I torsdags sände revolutionskommittéernas och arbetarrådets samarbetskommitté en förhandlingsdelegation till honom som presenterade kraven i vårt 16-punktsprogram plus två nya punkter om att sovjettrupperna omedelbart skulle lämna Budapest och att säkerhetspolisen omedelbart skulle upplösas. Han accepterade inte alla våra krav, men tillräckligt många för att förhandlingarna skulle kunna fortsätta. Sedan dess har vi gemensamt arbetat för en fredlig lösning och i går fattades beslut om att bilda ett nationalgarde och blåsa eld upphör. I dag har vi enrollerat en massa nya studenter i nationalgardet och behäpnat dem med de vapen vi fått från polisens arsenaler.

Jag frågade honom varför skjutandet fortsatte i en del stadsdelar trots överenskommelsen om eld upphör?

– Det finns behäpnade grupper som vägrar enrollera sig i nationalgardet, främst i Budapests 6:e, 9:e och 13:e distrikt, svarade han. Vi är inte ansvariga för dem och kan inte göra något åt dem just nu. När sovjettrupperna lämnat staden kommer ordningen att återstäl-

las.

– Är du absolut övertygad om det?

Han slog ut med armarna i en gest som kunde tolkas som ett frågetecken. Vi tackade honom för att han spillt så mycket tid på oss och eskorterades ut.

Det kan tilläggas att Budapests revolutionära studenter ett par dagar senare förlorat all kontroll över utvecklingen och efter ytterligare ett par dagar var Studenternas revolutionskommitté helt enkelt glömd.

I en revolutionär situation, när allting är på glid, kan avgörande förändringar inträffa på ett par timmar. De som går till offensiv övertar initiativet. I Budapest gick olika högergrupper till offensiv sedan studenterna slagit in på en defensiv linje, enrollerat sig i nationalgardet och mer eller mindre förvandlats till ordningens upprätthållare. Deras ledning tvekade att styra rakt ut i händelsernas malström och spolades in i bakvatten.

Efter intervjun gick vi hemåt genom en smal gata. En ungersk tank sköt av någon anledning en granat åt vårt håll och smällen fick mig att klättra upp på en vägg som en fluga.

– Ingen idé att hoppa så där när man hör ljudet, då är det redan för sent, konstaterade Charlie torrt.

Han hade varit soldat i andra världskriget och visste vad han talade om. Sedan blev han japansk krigsfånge och slavarbetade 3 1/2 år på den beryktade dödsjärnvägen i Burma (bron över floden Kwai m.m.). <<

Flykten valde oss

Fågeln väljer flykten. Vi valde den icke.
Flykten valde oss. Därför är vi här.
Ni som ej blev valda – men ändå frihet äger,
hjälp oss att bära den tunga flykt vi bär!

Bojan väljer foten. Vi valde att vandra.
Natten var barmhärtig. Nu är vi här.
Ni är för många, kanske den frie trygge säger.
Kan vi bli för många som vet vad frihet är?

Ingen väljer nöden. Vi valde den icke.
Den valde oss på vägen. Nu är vi här.
Ni som ej blev valda! Vi vet vad frihet väger!
Hjälp oss att bära den frihet som vi bär!

Stig Dagerman

Dagsedlar (21.4 1953)